

Onderzoeksrapport

Thomas Raines, Matthew Goodwin en David Cutts
Europa Programma | Juni 2017

De toekomst van Europa

De houding van Publiek en Elite in Europa vergeleken

**CHATHAM
HOUSE**
The Royal Institute of
International Affairs

Inhoud

	Samenvatting	2
1	Inleiding	4
2	Europa Onder Spanning	6
3	Hoe Groot is de Kloof Tussen Publiek en Elite?	9
4	Verdeeldheid bij het Publiek	24
5	De Europese Elite: Eenheid en Verdeeldheid Over de Toekomst van de EU	30
6	Impact van de Houding van Publiek en Elite op de Toekomst van de EU	35
	Appendix	43
	Over de Auteurs	45
	Woord van dank	46

Samenvatting

- De Europese Unie en haar lidstaten kampen al bijna tien jaar met politieke onrust. Als de EU het crisismanagement achter zich wil laten en wil werken aan politieke en economische vernieuwing, moet ze eerst een beter inzicht hebben in de redenen die schuilgaan achter de houding van het grote 'publiek' en de 'elite' tegenover de EU, en in de gebieden waar deze houding overeenkomt en verschilt.
- Deze paper is gebaseerd op een unieke enquête die werd uitgevoerd tussen december 2016 en februari 2017 in 10 landen en die zich richtte op twee groepen: een representatieve steekproef van meer dan 10.000 leden van het publiek; en een steekproef van meer dan 1.800 van de Europese 'elite', individuen op invloedrijke posities uit de politiek, de media, de bedrijfswereld en de burgersamenleving op het lokale, regionale, nationale en Europese niveau.
- De resultaten laten een Europees continent zien dat verdeeld is op drie punten. Ten eerste is er een kloof tussen de elite en het publiek. De houding van beide groepen loopt parallel als het gaat over – onder meer – de solidariteit en de democratie in de EU en ook als het gaat over een Europees identiteitsgevoel. Uit de resultaten blijkt echter een grote verdeeldheid met betrekking tot algemene houdingen, overtuigingen en levenservaringen. De elite ervaart vaker de baten van de EU-integratie en is liberaler en optimistischer. Er is daarentegen een sluimerende ontevredenheid bij het publiek, waarbij een groot deel de EU als negatief ziet en wil dat ze bevoegdheden teruggeeft aan de lidstaten. Ook maakt dit deel zich zorgen over de effecten van immigratie. Slechts 34% van het publiek heeft het gevoel dat de EU hen voordeel oplevert, tegenover 71% van de elite. Een meerderheid van het publiek (54%) denkt dat hun land 20 jaar geleden een betere plek was om te wonen.
- Ten tweede is er binnen het publiek een duidelijke verdeeldheid tussen de meer liberale en autoriteitsgezinde groepen, vooral met betrekking tot identiteitsgevoelens. Deze verdeeldheid speelt een veel grotere rol bij het vormen van een houding tegenover de EU dan bijvoorbeeld de economische status of het ervaren van sociale achterstelling. De politieke uitdagingen die voortvloeien uit deze verdeeldheid zullen waarschijnlijk nog jaren aanhouden, zelfs nadat de economische groei duurzaam is hersteld.
- Ten derde ontbreekt het aan consensus bij de elite over belangrijke vragen rond de richting die de EU moet inslaan. Een overgrote meerderheid van de elite vindt dat ze voordeel haalt uit de EU, maar rond het voortzetten van de integratie bestaat er helemaal geen eensgezindheid. In tegenstelling tot de veronderstelling dat de elite pro-integratie is, steunt 28% de status quo, vindt 37% dat de EU meer bevoegdheden moet krijgen, en vindt 31% dat de EU-bevoegdheden moet teruggeven aan de lidstaten. De elite telt ook meer tegenstanders dan voorstanders als het gaat om de eventuele oprichting van de 'Verenigde Staten van Europa', maar voor een diepere integratie van de eurozone is wel veel steun.
- De enquête maakt duidelijk dat de EU-politiek is verschoven van een periode waarin ze bemiddelde tussen een integratiegerichte politieke klasse en een af en toe sceptisch publiek, naar een meer gemengd beeld bij beide groepen. De resultaten hebben belangrijke implicaties voor het debat over de toekomst van Europa.

- Er is veel steun bij het publiek en de elite voor een unie die steunt op solidariteit. Zo vindt bijvoorbeeld 77% van de elite en 50% van het publiek dat rijkere lidstaten de armere financieel moeten steunen, terwijl slechts 12% van de elite en 18% van het publiek daar niet mee akkoord gaat. De uitdaging om een meer rechtvaardige en samenhangende unie op te bouwen, wordt daardoor niet eenvoudiger, maar het onderstreept de overtuiging dat een EU met erg verschillende niveaus qua inkomen en economische prestaties, nog altijd moet steunen op solidariteit.
- Verdeeldheid binnen de elite over de toekomst van de EU creëert ruimte voor nieuwe ideeën en visie. Er is geen consensus bij de elite over een bevoegdheidsverdeling tussen de EU en de lidstaten, of over een federalistische visie. Dit betekent dat er behoefte is aan politiek leiderschap dat een visie op de langere termijn kan uitdragen en kan steunen op een meerderheid van de elite en van het publiek. Een aantrekkende Europese economie en relatieve politieke stabiliteit die na dit verkiezingsjaar kunnen postvatten in Frankrijk en Duitsland, kunnen een unieke kans zijn, die maar één keer in een generatie voorkomt, voor een proces van politieke en economische vernieuwing. Dit lijkt nog waarschijnlijker na de verkiezing van president Emmanuel Macron in Frankrijk. Ook blijkt uit de enquête een evenwichtige, positieve kijk op het Duitse leiderschap: 48% van het publiek en 62% van de elite vindt dat Duitsland een positieve rol speelt in de EU; 28% van het publiek en 23% van de elite is het daar niet mee eens.
- Europa moet het binaire ‘meer of minder’-debat overstijgen. Het ontbreken van een duidelijke meerderheidsvisie op het te volgen pad, vereist een integratieagenda die de verscheidenheid aan perspectieven over de toekomst van Europa erkent, maar verder gaat dan een simpele keuze uit ‘meer’ of ‘minder’ Europa. Veel respondenten die over het algemeen tevreden zijn met de prestaties van de unie, willen geen extra bevoegdheden overhevelen naar EU-niveau. Een substantieel deel van het publiek en de elite ervaart voordelen van de EU, maar wil ook dat er bevoegdheden worden teruggegeven aan de lidstaten. Echte politieke vernieuwing in Europa vereist een opener, creatiever en zelfs conflictrijker debat.
- Strategieën voor de toekomst van de EU die hameren op een integratieproces met verschillende snelheden tussen specifieke lidstaten, negeren de grote breuklijnen die door het Europese vasteland lopen. Dit suggereert dat er behoefte is aan een flexibele benadering van de komende integratie die is gebaseerd op meer dan één visie op een EU-kern en -periferie.
- Verdeeldheid binnen het publiek is even significant als verdeeldheid tussen staten, en moet middels andere strategieën worden aangepakt. Zij die de publieke steun voor de EU willen bevorderen, mogen niet enkel focussen op een EU die de economische welvaart van de EU-burgers verbetert. Leiders van EU-instellingen, maar ook nationale politici, moeten meer inspanningen doen om de kloof te dichten tussen hun eigen houding en die van hun burgers tegenover diepere sociale kwesties zoals de vrees voor het verliezen van de nationale identiteit, de immigratiedruk, en de gepercipieerde ongelijke toegang tot kansen. Debatten over de richting die de EU moet uitgaan, moeten worden herkaderd en iets doen aan de bezorgdheid over een vermeende bedreiging van de nationale tradities en culturen, en tegelijk inspelen op de onrust over de economische prestaties.

1. Inleiding

Toen de leiders van de Europese Unie in maart 2017 in Italië samenkwamen om de 60ste verjaardag van het Verdrag van Rome te vieren, werden ze geconfronteerd met de meest uitdagende politieke omgeving sinds de oprichting van de unie. Zo waren er de economische gevolgen van de crisis in de eurozone, de aanhoudende ongelijkheid, de nasleep van de grootste vluchtelingen crisis in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog, het geplande vertrek van het VK uit de EU, en de opkomst van populistische en anti-EU-partijen in delen van West-Europa naast een verschuiving naar onverdraagzame en eurosceptische beleidskeuzes in Centraal- en Oost-Europa. In scherp contrast met de vorige decennia van toenemende integratie, toen de meeste burgers het over het algemeen een goed idee vonden om beslissingen over de EU over te laten aan hun politieke leiders (het tijdperk van de ‘permissive consensus’), hebben deze uitdagingen de legitimiteit en de bekwaamheid van haar leden om tot een consensus te komen, uitgehold.

Deze combinatie van uitdagingen vereist dat iedereen die overtuigd is van de waarde van de Europese integratie de richting die de EU uitgaat zorgvuldig heroverweegt, met inbegrip van de gewenste scope en structuur. Zo een debat zal een onontbeerlijk element zijn om het crisismanagement van de unie om te buigen tot politieke en economische vernieuwing.

Maar om tot een debat en zinvolle antwoorden te komen, moeten we eerst een beter inzicht hebben in de houding van het publiek en de ‘elite’ tegenover de EU, aangezien dat het fundament is waarop haar toekomst zal worden gebouwd.

Deze onderzoekspaper biedt inzicht in deze houding. Hij is gebaseerd op een uniek opinieonderzoek dat werd uitgevoerd tussen december 2016 en februari 2017, en dat betrekking had op de houding tegenover de EU, en tegenover de staat van de binnenlandse en Europese politiek en samenleving in 10 landen: Oostenrijk, België, Frankrijk, Duitsland, Griekenland, Hongarije, Italië, Polen, Spanje en het VK. De enquête had betrekking op de volgende twee groepen:

- Een representatieve steekproef van het grote publiek in elk land, die bestond uit respondenten van 18 jaar en ouder, en die rekening hield met quota’s met betrekking tot gender, leeftijd en woonplaats, en waarbij 10.195 respondenten online werden ondervraagd.
- Een steekproef van leden van de ‘elite’: dit zijn individuen met een invloedrijke positie op het lokale, regionale, nationale en Europese niveau, uit vier sleutelsectoren (verkozen politici, media, bedrijven en burgersamenleving) – met 1.823 respondenten (ongeveer 180 in elk land) die werden ondervraagd met behulp van een combinatie van interviews per telefoon, online, en onder vier ogen.

Het was de bedoeling om opinies over het Europese politieke bestel te onderzoeken en bijgevolg gaat deze paper niet in op variaties tussen nationale subcategorieën. De elitesteekproef richtte zich hoofdzakelijk op respondenten die verblijven in de lidstaten en niet werkzaam zijn in Brussel of EU-instellingen. Hoewel de term ‘elite’ vatbaar is voor verschillende interpretaties, is deze nuttig om onderscheid te maken tussen het grote publiek en de waarschijnlijk meer geïnteresseerde personen die ook meer invloed hebben in de bepaling van de richting van de EU in de komende jaren.

Cijfers die verwijzen naar EU-gemiddelden gebruiken een populatiegewogen steekproef van negen landen, met uitsluiting van de Britse respondenten. Aangezien het VK er in juni 2016 voor koos om de EU te verlaten, zullen Britse respondenten immers niet meer direct worden betrokken bij belangrijke beslissingen over de evolutie van de EU. Hoofdstuk 3 vormt hierop echter een uitzondering omdat het toch VK-gegevens gebruikt om de aandacht te vestigen op de manier waarop de Brexit een invloed kan hebben op de algemene opinievorming in de overblijvende lidstaten (zie Kader 1 en Tabel 3). Methodologische details over de enquête zijn opgenomen in Appendix I.

De paper begint met een onderzoek naar de politieke trends die de politiek in heel Europa bepalen. Dan wordt geschetst hoe de gegevens een Europees continent laten zien dat verdeeld is volgens drie punten. Ten eerste is er verdeeldheid tussen de elite en het publiek. Hoewel er overeenkomsten zijn rond hun respectievelijke houding inzake solidariteit, democratie en de successen van de EU, zijn er ook uitgesproken verschillen inzake bredere politieke waarden, gevoelens tegenover de EU, en de houding tegenover diversiteit en immigratie. Ten tweede is er een maatschappelijke kloof met betrekking tot uiteenlopende waarden onder de leden van het grote publiek, die Europa in twee verschillende richtingen uiteendrijven. Ten derde ontbreekt er een consensus bij de elite over belangrijke vragen met betrekking tot de richting die de EU moet uitgaan. Het laatste hoofdstuk behandelt de implicaties van deze resultaten voor de toekomst van de EU. Het stelt dat verdeeldheid binnen het publiek even significant is als de verdeeldheid tussen staten, en dat er verschillende strategieën nodig zullen zijn bij de aanpak hiervan. Om de diverse perspectieven bij het publiek en bij de elite beter te weerspiegelen, moet de EU een 'binair' debat over haar toekomst overstijgen. En gezien het gebrek aan consensus, en de relatieve politieke stabiliteit die zou moeten volgen na de verkiezingen dit jaar, krijgen nieuwe ideeën en een nieuwe visie de kans om zich te ontwikkelen.

2. Europa Onder Spanning

Zes hoofduitdagingen

In het afgelopen decennium werden de EU en haar lidstaten geconfronteerd met een sinds haar oprichting in 1957 ongekende politieke onrust en crisis. De EU staat voor zes hoofduitdagingen die elk van invloed zijn op de aan elkaar vastgeklonken domeinen van economie, politiek en demografie.

De nasleep van de crisis in de eurozone

De acute fase van de crisis in de eurozone is voorbij en er zijn tekenen van een heroplevende economische groei en dalende werkloosheid. Wat echter overblijft zijn de politieke sporen van financiële reddingen en economische bezuinigingen, de verdeeldheid die dit creëerde tussen de 'schuldenaar' en de schuldeisende leden van de eurozone, de aanhoudende verschillen in economische prestaties, de zorgen over een hoge schuldengraad en stabiliteit in de banksector in sommige landen, en de vrees voor een onevenredige invloed van Duitsland binnen de EU. En hoewel de werkloosheid daalt, zijn er enorme verschillen binnen de unie,¹ en bedraagt de jaarlijkse loonstijging slechts de helft van wat voor de crisis gebruikelijk was. De inkomensongelijkheid nam toe in twee derden van de EU-landen.² Bovendien zal de globalisering op langere termijn het concurrentievermogen van Europa blijven uitdagen op het vlak van haar traditionele economische sterkte en werkgelegenheid. De beroepsbevolking in de EU wordt ouder en krimpt,³ terwijl de automatisering bijkomende economische en sociale uitdagingen kan creëren.

De vluchtelingencrisis

De grote vluchtelingencrisis in 2015 – die voortvloeide uit conflicten en politieke instabiliteit in het Midden-Oosten en Noord-Afrika – had aanzienlijke, zij het ongelijke, effecten op de EU-lidstaten. Dat zorgde voor verdeeldheid over de juiste manier van aanpak, wat de inspanningen voor een collectief antwoord ondermijnde en de bevolking angstig maakte. In zowel 2015 als 2016 werden in de 28 lidstaten ongeveer 1,3 miljoen asielaanvragen per jaar ingediend, tegenover 625.000 in 2014 en 430.000 in 2013.⁴ Terwijl enkele EU-leden zoals Duitsland, Italië, Zweden en Oostenrijk opvallend hoge aantallen vluchtelingen verwelkomden, stonden sommige Centraal- en Oost-Europese staten openlijk vijandig tegenover deze benadering. De publieke bezorgdheid over de vluchtelingencrisis is niet slechts het gevolg van de fiscale en humanitaire implicaties, maar ook van de veronderstelde veiligheidsrisico's.⁵ De crisis nam enkel af door een broos akkoord tussen de EU en Turkije over het aanpakken van de vluchtelingstromen.

¹ In maart 2017 lag het werkloosheidscijfer in Duitsland lager dan 4%, het laagste cijfer sinds de eenmaking in 1990, terwijl het cijfer in Frankrijk en Italië boven de 10% bleef en in Griekenland 23,5% bedroeg. Eurostat Unemployment Statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics.

² European Parliamentary Research Service (2015), *Wage developments in the euro area: Increasingly unequal?*, www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/565884/EPRS_BRI%282015%29565884_EN.pdf (bekeken op 10 mei 2017).

³ Eurostat schat dat de EU-populatie in de actieve leeftijd jaarlijks met 0,4% zal dalen tot 2040. Eurostat (2015), *Demographics and the economy: how a declining working-age population may change Europe's growth prospects*, 3 December 2015, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1196&newsId=2402&furtherNews=yes> (bekeken op 10 mei 2017).

⁴ Eurostat Asylum Statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics (bekeken op 10 mei 2017).

⁵ Poushter, J. (2016), 'European opinions of the refugee crisis in 5 charts', Pew Research Europe, 16 September 2016, www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/16/european-opinions-of-the-refugee-crisis-in-5-charts/ (bekeken op 10 mei 2017).

Brexit

Op 23 juni 2016 werd het VK de eerste lidstaat die ervoor koos om uit de EU te stappen, toen 51,9% van de kiezers in een referendum de Brexit steunden – velen van hen uit vrees voor de immigratie. Voor de eerste keer in haar geschiedenis werd de EU geconfronteerd met inkrimping in plaats van uitbreiding, en het is onduidelijk welke gevolgen dit zal hebben op de toekomst van de Europese integratie. Momenteel lijkt het nauwelijks waarschijnlijk dat een lidstaat deze beslissing wil navolgen, en de onderhandeling over de VK-exit en een nieuw handelsakkoord met de unie zou eerder kunnen leiden tot een versterking van de sociale cohesie in de EU dan tot het uiteenvallen hiervan. Maar de Britse beslissing zal ook invloed hebben op het EU-budget, en een van de meest gedreven voorstanders doen verdwijnen die zich uitspraken voor een structurele hervorming, evenals voor de voltooiing en de uitbreiding van de eenheidsmarkt. Ook zal deze zorgen voor een nieuwe politieke balans tussen grote en kleine lidstaten.

Populistische anti-EU-partijen

De pro-Brexit-stem illustreert een andere uitdaging voor de unie: omgang met de rechts-populistische, anti-EU-partijen die goed vertegenwoordigd zijn in de meeste lidstaten. Vooral in West-Europa vormt een grootschalige immigratie een ideaal klimaat voor de ontwikkeling van radicale partijen die vijandig staan tegenover de EU en de bijhorende Europese integratie omdat die een bedreiging zouden vormen voor de soevereiniteit, cultuur, veiligheid en welvaart in hun land. Maar de opkomst van populistisch rechts zat er al langer aan te komen. Uit een analyse blijkt dat hun gemiddelde stempercentage in nationale en Europese verkiezingen meer dan verdubbeld is sinds de jaren 1960, met een stijging van 5,1% naar 13,2%, waarmee ze drie keer zoveel zetels binnenhalen.⁶ Populisten zijn ook niet slechts buitenstaanders op het politieke toneel. In de afgelopen jaren traden ze toe tot coalitieregeringen in 11 Westerse democratieën, met inbegrip van meerdere EU-lidstaten. Dergelijke partijen hebben ook krachtige indirecte effecten op de politiek in EU-lidstaten, die de politieke machtsverhoudingen fundamenteel veranderen door de mainstreampartijen naar rechts te duwen.⁷

Een toename van onverdraagzaamheid in Centraal- en Oost-Europa

Op dit moment komt een van de grootste dreigingen voor de EU vanuit ontlukende autocratieën binnen haar eigen grenzen. In Hongarije, Polen en Roemenië worden de rechtsstaat en de democratische normen aangevochten door regeringen met autoritaire trekken. Zo merkte een wetenschapper onlangs op: 'Met sommige EU-lidstaten die nu verschuiven naar autoritarisme, kunnen we nostalgisch terugkijken naar de tijd dat wetenschappers dachten dat de grootste bedreigingen voor de democratie in Europa voortvloeiden uit de eigen democratische tekortkomingen van de EU'.⁸ Deze regeringen gaven ook kritiek op meerdere EU-maatregelen en botsten meermaals met EU-instellingen.

Een legitimiteitscrisis

Deze uitdagingen leiden tot een afnemend vertrouwen in de regerende elite en in de integratie. Op dezelfde manier stelden critici al jaren dat de mankementen inzake publiek engagement en politieke

⁶ Stockemer, D. (2017), 'The success of radical right-wing parties in Western European regions – new challenging findings', *Journal of Contemporary European Studies*, 25(1): pp. 41–56, <http://dx.doi.org/10.1080/14782804.2016.1198691> (bekeken op 10 mei 2017).

⁷ Wagner, M. and Meyer, T. (2017), 'The radical right as niche parties? The ideological landscape of party systems in Western Europe, 1980-2014', *Political Studies* 65(1): pp. 84–107, doi: 10.1177/0032321716639065 (bekeken op 10 mei 2017).

⁸ Kelemen, R. D. (2017), 'Europe's other democratic deficit: National authoritarianism in Europe's democratic union', *Government and Opposition*, 52(2): pp. 211–238, <https://doi.org/10.1017/gov.2016.41> (bekeken op 10 mei 2017).

verantwoording op het EU-niveau, gecombineerd met de afwezigheid van een gemeenschappelijke Europese bevolkingsgroep, een democratisch tekort creëerden in het hart van de unie. Bereikte het percentage van kiezers dat zei ‘veeleer geen vertrouwen’ te hebben in de EU, een recordhoogte in 2013, hoewel dit cijfer sindsdien licht verbeterd is.⁹ Deze legitimiteitsuitdaging maakt het voor de regeringen moeilijker om een consensus te bereiken op EU-niveau.

Het einde van de permissive consensus

De uitdagingen horen thuis binnen de context van een bredere verschuiving in de Europese politiek. In de afgelopen jaren zagen we een afnemende publieke bereidheid om hun leiders een ‘permissive consensus’ te blijven gunnen, terwijl kiezers hiervoor doorgaans loyaal waren tegenover de belangrijkste partijen en ze, afgezien van enkele opvallende uitzonderingen, de beslissingen over de Europese integratie graag overlieten aan hun leiders. De oude tribale verbondenheid tussen kiezers en de gevestigde partijen is verzwakt, waardoor kiezers wispelturiger werden en minder geneigd bleken om de beslissingen over te laten aan hun verkozen leiders. Onderzoek beklemtoonde de rol van waarden en cultuur – meer dan inkomen of klasse – bij het beschrijven van deze afname, waardoor mainstream partijen ze a zich moeilijk probleem kunnen toe-eigenen.

Door het afnemende publieke vertrouwen in het politieke establishment ontstaat er ruimte voor nieuwe partijen die een andere mening hebben over de vermelde kwesties. Tegelijk gaf deze evolutie ook een politieke boost aan al langer bestaande partijen van populistisch rechts. Daartegenover staan veel mainstreampartijen die moeite hebben om een antwoord te geven. Zoals twee wetenschappers recent opmerkten:

De verandering is er niet gekomen omdat de mainstreampartijen verschoven zijn als antwoord op de voorkeur van de kiezers, maar omdat kiezers gekozen hebben voor partijen met andere profielen op de nieuwe breuklijn. Deze partijen hebben het over Europa en immigratie, thema's die mainstreampartijen liever uit de weg gaan.¹⁰

Gezien deze context is het duidelijk nodig om onderzoek te doen naar de houding tegenover de EU en de structurele drijfveren, niet alleen bij het grote publiek, maar ook bij de leiders uit de politiek, zakenwereld, media en burgersamenleving. Meer dan ooit is het belangrijk om te begrijpen wat de mensen die invloed uitoefenen binnen de Europese samenlevingen, denken over de belangrijkste uitdagingen voor Europa, hoe hun kijk kan verschillen van die van het grote publiek, en hoe, indien mogelijk, meningsverschillen tussen beide groepen kunnen worden overbrugd. Populisten bezigen het standpunt dat een zichzelf bedienende, corrupte politieke klasse de waarden van ‘gewone’ kiezers niet deelt. De perceptie van een kloof tussen publiek en elite is een fundamentele dimensie van een populistische politiek, in het bijzonder wat betreft de EU, die vaak wordt voorgesteld als het project van de elite en die gebouwd zou zijn op fundamenten die het nationalisme willen intomen. Vandaar dat ‘eigen volk’- en anti-establishment-boodschappen sterk gericht zijn tegen de EU. Elke vooruitgang inzake een grotere integratie – zelfs indien men vindt dat dit structurele kwesties in het EU-bestuur kan oplossen – zal worden ondermijnd, als deze niet kan rekenen op een brede publieke instemming en deze tegelijk de steun heeft van de elite. Inzicht hebben in de aard van deze breuklijnen en het vinden van gebieden waarover een consensus bestaat, zijn voorwaarden om de hierboven beschreven uitdagingen te boven te komen.

⁹ European Commission (2013), ‘Public Opinion in the European Union. First Results’, Standard Eurobarometer 79, p. 9, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb79/eb79_first_en.pdf (bekeken op 10 mei 2017).

¹⁰ Hooghe, L. and Marks, G. (2016), ‘Europe’s Crises and Political Contestation’, paper presented at the conference ‘Theory Meets Crisis’, Robert Schuman Centre, European University Institute, Florence, 30 June–1 July 2016.

3. Hoe Groot is de Kloof Tussen Publiek en Elite?

De Europese integratie wordt vaak getypeerd als het werk van de elite. Een studie omschrijft de EU als ‘het verzamelde opbouwwerk van meerdere generaties van Europese elites onder veranderende omstandigheden, volgens verschillende normen en bouwplannen’.¹¹ Tegelijkertijd is de geschiedenis van de unie doorspekt met spanningen tussen de plannen van een elite en het draagvlak bij de bevolking, geïllustreerd door nationale referendums in Nederland, Frankrijk, Zweden en elders, die dienst deden als controlemiddel op de integratie. De vergelijking van de houding van leden van het publiek en van de elite laat toe om deze politieke dynamiek en de omvang van de kloof tussen de twee groepen, te verkennen.

De resultaten van deze enquête geven een genuanceerd beeld: een mix van verrassende consistentie en significante verdeeldheid tussen de twee steekproeven. Onverhoopte punten van overeenstemming behelzen solidariteit, democratie, Europese identiteit en de successen en mislukkingen van de EU.

Er is echter ook een zichtbare kloof tussen de algemene houding, overtuigingen en levenservaringen van de twee groepen. In vergelijking met het publiek zijn besluitvormers en opinieleiders duidelijk liberaler en optimistischer, en zijn ze meer overtuigd van een pan-Europese identiteit en gemeenschappelijke Europese waarden, en ervaren ze ook vaker de voordelen van de integratie. Ondertussen is er bij het publiek een sluimerende ontevredenheid over een reeks politieke kwesties. Grote delen van het publiek zien de EU in een negatief daglicht; willen dat het sommige machten teruggeeft aan de lidstaten; zijn bang voor immigratie met haar gepercipieerde effecten, en ook voor de rol van de islam in de samenleving; en ze zien de toekomst somber in. Dergelijke opvattingen zijn vooral sterk bij mensen met een lager opleidingsniveau.

Gebieden van overeenstemming tussen publiek en elite

Uit de gegevens blijkt dat er een relatieve overeenstemming bestaat over vier punten: een veerkrachtige inzet voor een unie die steunt op een solidariteit die bestand is tegen de crisis in de eurozone, een onverhoopt positieve houding tegenover democratie op EU-niveau, een in grote lijnen positieve houding tegenover een gemeenschappelijke Europese identiteit en soortgelijke opvattingen over de belangrijkste successen en mislukkingen van de EU.¹²

Solidariteit

Het begrip solidariteit, dat centraal staat in de Europese integratie, stond de afgelopen jaren voortdurend onder spanning. Vooral de crisis in de eurozone creëerde een gepolariseerd discours over de ‘schuldenaar’ en de schuldeisende staten, doordrenkt met morele oprispingen van extreme groepen binnen beide partijen, terwijl de vluchtelingen crisis leidde tot radicaal verschillende antwoorden bij de lidstaten. Solidariteit is een van de doelstellingen van het EU-Verdrag, maar aanhoudende spanningen rond een correcte balans tussen solidariteit en verantwoordelijkheid

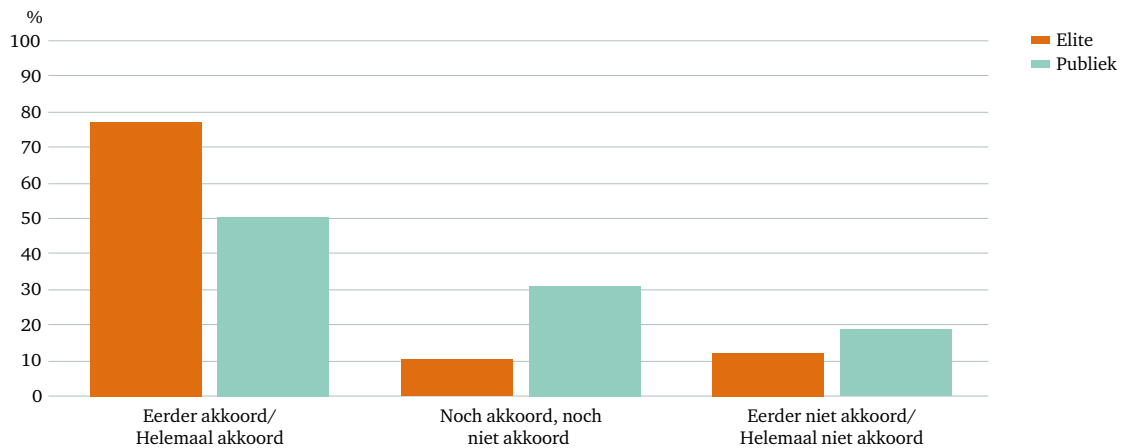
¹¹ Best, H., Lengyel, G. and Verzichelli L. (eds) (2012), *The Europe of Elites: A Study into the Europeaness of Europe's Political and Economic Elites*, Oxford: Oxford University Press, p. 3.

¹² De data van het publiek en de elite in het VK werden niet opgenomen. Cijfers die verwijzen naar EU-gemiddelden in dit deel gebruiken een populatie-gewogen sample van de overgebleven negen landen.

wijzen op tegengestelde interpretaties van het concept in een unie waar rijkdom en welvaart erg ongelijk verdeeld zijn.

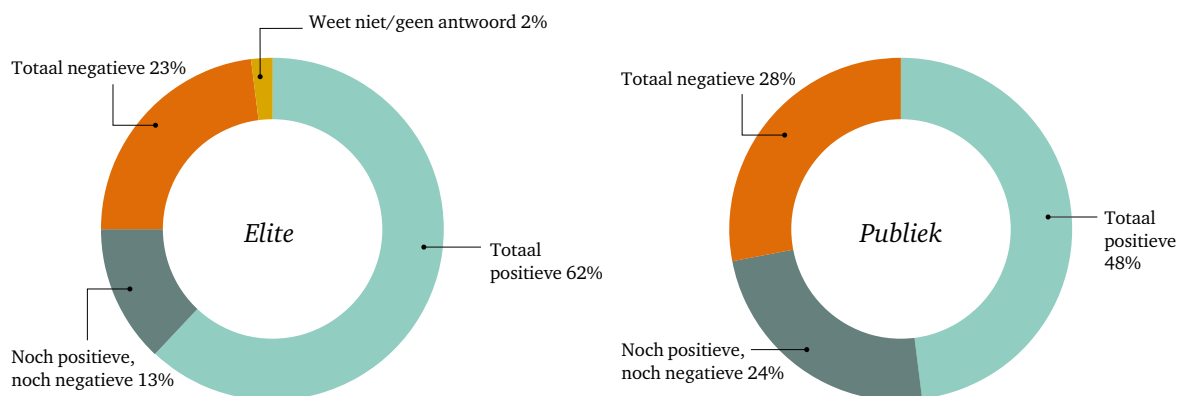
Uit de enquêteresultaten blijkt een robuuste steun voor de veronderstelling dat de EU moet zorgen voor herverdeling en dat daarvoor solidariteit nodig is.

Figuur 1: 'Rijkere lidstaten moeten armere lidstaten financieel steunen'

- 50% van het publiek vond dat rijke lidstaten de armere leden financieel moesten steunen, terwijl slechts 18% dat niet vond (zie Figuur 1). Bij de elite was de steun explicieter, met 76% die akkoord ging en 13% die niet akkoord ging.
- Bij het grote publiek bleken de mensen die het vaakst vonden dat rijke lidstaten de arme leden financieel moesten helpen, meestal ouder te zijn, een universitair diploma te hebben en in een stad te wonen.
- De mensen die waarschijnlijk het minst geneigd waren om deze Europese solidariteitsmaatregel te steunen, bleken meestal een lager opleidingsniveau te hebben (d.w.z. niet-universitair) en in meer landelijke gebieden te wonen.
- In Duitsland, waar kritiek ontstond over de aanpak van de crisis in de eurozone, zei bijna twee derde van de elite, en bijna de helft van het publiek, dat het land een positieve rol speelt in de EU.

Figuur 2: Perceptie van de rol van Duitsland in de EU

Democratie en participatie

Een tweede punt waarbij de houding van het publiek en de elite vrij overeenkomen gaat over democratie in de EU. Ondanks de wijdverspreide bezorgdheid over een ‘democratisch tekort’, is de houding tegenover democratie op het EU-niveau verrassend positief bij beide groepen.

- Op de vraag hoe democratisch de EU was, op een schaal van 0 tot 10 (waar 10 gelijk was aan zeer democratisch), antwoordde 64% van het publiek en 79% van de elite 5 of hoger, met respectievelijk 30% en 45% dat als antwoord 7 en 10 gaf.
- Binnen elke groep was er echter een aanzienlijk deel – 25% van het publiek en 13% van de elite – dat vond dat de EU ondemocratisch was.

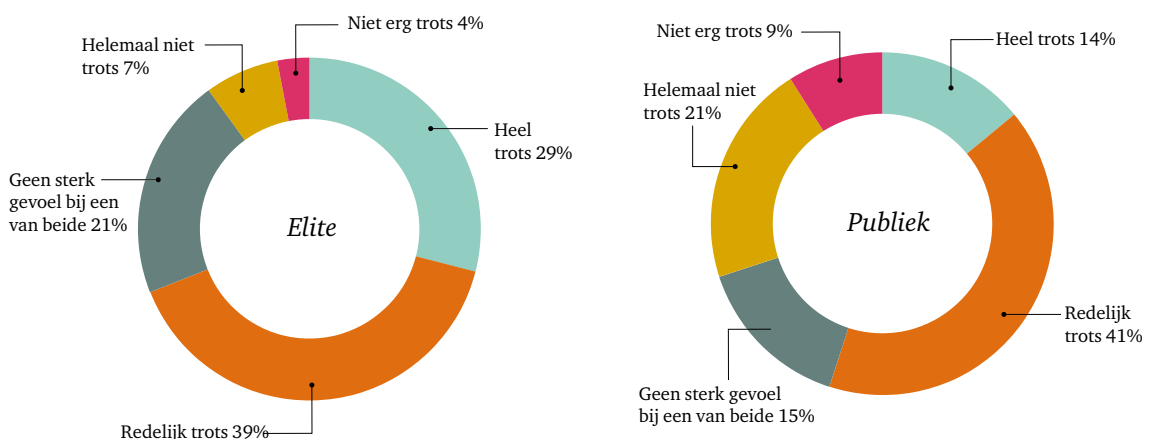
Veel meer ongenoegen bestaat over de perceptie van de democratische werking. Aan de respondenten werd gevraagd of ze vonden dat ‘politici bezorgd zijn over wat mensen zoals u denken’. De meerderheid in beide groepen – 51% van de elite en 74% van het publiek – ging niet akkoord. Slechts 8% van het publiek antwoordde dat politici bezorgd zijn over wat mensen zoals zij denken.

Europese en nationale identiteit

Veel kritiek op de EU als een politiek project komt voort uit het feit dat de burgers geen gemeenschappelijke Europese identiteit delen. Het was dan ook van belang dat de enquête inging op de perceptie van zo een identiteit: die begon met de vraag of de respondenten er al dan niet trots op waren Europeaan zijn.

- De meerderheid in beide steekproeven – 56% van het publiek en 68% van de elite – zei ofwel ‘zeer’ of ‘redelijk’ trotse Europeanen te zijn.
- Bij de publieke respondenten die hun opvatting deelden, zeiden weinigen – 17% – dat ze trots waren op hun nationaliteit, maar niet op hun Europese identiteit.
- Bij de leden van de elite was het twee keer zo waarschijnlijk dat ze zeiden trots te zijn op hun Europese identiteit – 29% tegenover 14% bij het grote publiek.
- Er is een harde kern – 29% van het publiek en 10% van de elite – die zegt dat ze niet trots is op haar Europese identiteit.

Figuur 3: Houding tegenover het gevoel Europeaan te zijn

Deze resultaten geven aan in welke mate het publiek zich bewust is van zijn Europese identiteit en zijn in het algemeen positieve gevoel daarbij. Dat is opmerkelijk, aangezien EU-leiders vaak worden uitgelachen als ze dergelijke gevoelens kunstmatig proberen te fabriceren. Maar het opeisen van een Europese identiteit sluit een sceptische of vijandige houding tegenover de EU natuurlijk niet uit.

Van leden van de Europese elite wordt soms gezegd dat ze hun Europese identiteit meer promoten of waarderen dan hun nationale identiteit, maar deze claim zit er ver naast. Een grote meerderheid van de elite zegt trots te zijn op zijn Europese identiteit, maar daarom zijn ze niet minder gehecht aan hun nationale gemeenschap. De meeste eliterespondenten zeggen dat ze trots zijn op hun nationale identiteit en voor hen zijn een nationale en Europese identiteit best verenigbaar. Slechts 6% van de eliterespondenten die zijn mening gaf, zegt trots te zijn op zijn Europese identiteit, maar *niet* op zijn nationale identiteit, terwijl 81% trots is op beide identiteiten.

Tabel 1: Houding tegenover de nationale en Europese identiteit (% respondenten)

	Elite	Publiek
Trots op nationale en Europese identiteit	81	58
Trots op Europese identiteit maar niet op nationale	6	8
Trots op nationale identiteit maar niet op Europese	9	17
Trots op noch nationale, noch Europese identiteit	4	17

Opmerking: Exclusief de respondenten die geen voorkeur opgaven voor een van beide.

Wat heeft de EU ooit gedaan voor ons?

Een vierde convergent punt tussen het publiek en de elite gaat over hun kijk op de successen en de mislukkingen van de EU. De enquête vroeg de respondenten in beide steekproeven wat voor hen het grootste succes en de grootste mislukking was van de EU, en ook wat voor hen de top drie was. Ruim gezien kwamen de antwoorden van de leden van de elite en van het publiek over de EU-score zeer overeen.

Successen

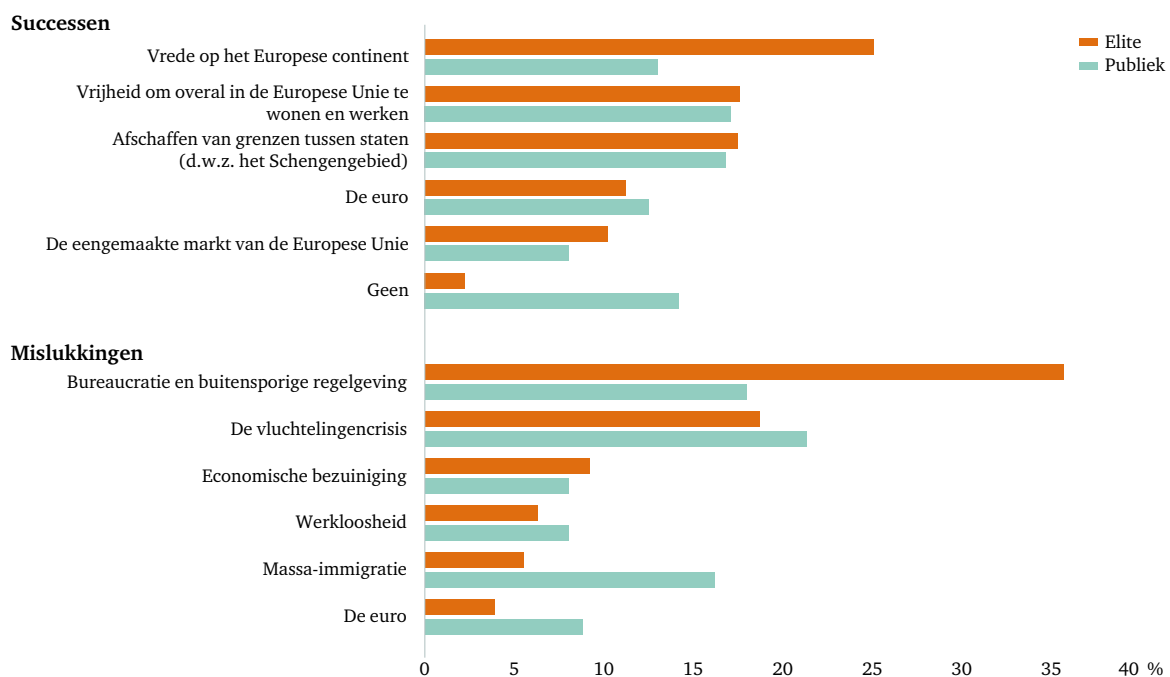
- Eliterespondenten kozen vrede meestal als het grootste succes van de EU, terwijl het publiek opteerde voor het vrije verkeer.
- Beide kozen voor dezelfde top vijf-successen: vrede, de Schengenzone, vrij verkeer, de interne markt en de eenheidsmunt. Deze belangrijke EU-successen blijken het meeste gewicht te dragen.
- De respondenten in beide groepen verwezen het minst vaak naar de bescherming van de rechten van de arbeiders, en van milieu- en verbruikersnormen als de topsuccessen van de EU.
- Het grootste verschil tussen de twee steekproeven is dat een harde kerngroep van 17% van het publiek zegt dat de EU geen successen heeft, wat het derde populairste antwoord was van het publiek (bij de elite ging het om 2%).

Mislukkingen

- Leden van het publiek selecteerden meestal de vluchtelingen crisis, de bureaucratie en de excessieve regulering, en de immigratie als de grootste mislukkingen van de EU, wat onderstreept dat identiteitskwesaties voorop staan.
- Met wat afstand zagen elites respondenten bureaucratie en regulering als de grootste mislukking, al vonden ze ook dat de vluchtelingen crisis en de immigratie belangrijke mislukkingen waren, net als de bezuinigingen en de werkloosheid.

Ongenoegen over de vluchtelingen crisis heeft misschien meer te maken met hoe ze is aangepakt dan met tegenstand tegen vluchtelingen op zich. Het toont echter wel aan dat deze mislukking wordt toegeschreven aan de EU, hoewel de gebrekkige coördinatie op het EU-niveau deels te wijten is aan meningsverschillen over de aanpak tussen de lidstaten.

Figuur 4: Grootste successen en mislukkingen van de EU

Punten van verdeeldheid tussen publiek en elite

Het publiek en de elite delen in het algemeen gelijksoortige opvattingen over de successen en mislukkingen van de EU, maar tussen hen gaapt ook een diepe kloof inzake verscheidene belangrijke domeinen, in het bijzonder wat betreft de perceptie van de EU, de integratie en uitbreiding, en de immigratie.

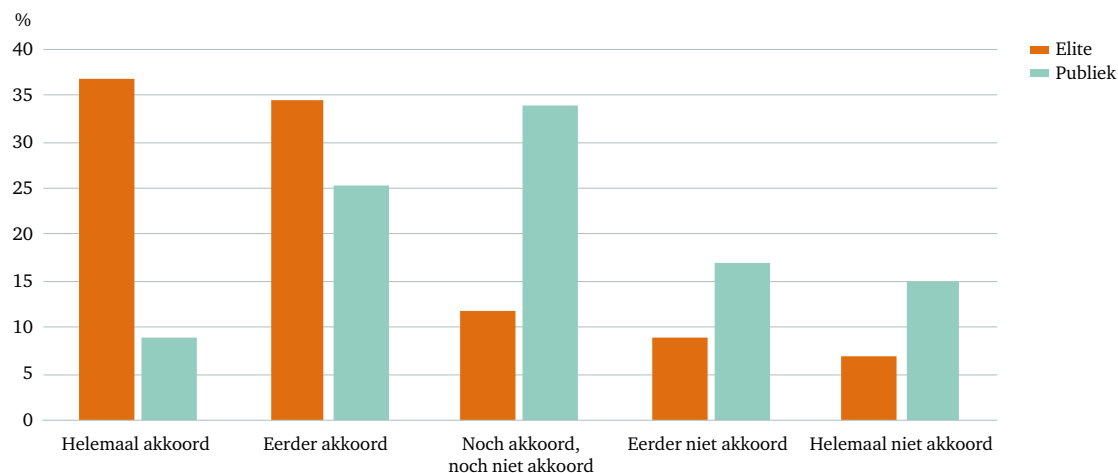
Perceptie van voordeel halen uit de EU

Door aan de respondenten te vragen of mensen 'zoals u' baat hebben bij het lidmaatschap van de EU, peilde de enquête de effecten van de EU op hun eigen leven, veeleer dan naar de baten die zij zagen voor hun land of economie. Zoals blijkt uit Figuur 5 dachten leden van het publiek niet alleen minder vaak dan leden van de elitesteekproef dat mensen zoals zij voordeel haalden uit de EU, maar onder elkaar waren ze daarover ook meer verdeeld.

Een overgrote meerderheid van de elite (71%) zei dat ze baat had bij de Europese integratie. Het grote publiek was daarover echter verdeeld, bijna perfect in derden: 34% zei dat ze er baat bij hadden, 32% dat ze er geen baat bij hadden en 34% had geen sterke voorkeur voor een van beide standpunten.

- Een veel groter deel van de elite (37%) dan van het publiek (9%) stelde dat ze ‘veel’ baat had bij de EU.
- Bij leden van de elite was het dus dubbel zo waarschijnlijk dan bij het publiek dat ze zeiden dat ze er baat bij hadden, en viermaal zo waarschijnlijk dat ze daar sterk van overtuigd waren.
- De respondenten die hoogstwaarschijnlijk zouden zeggen dat mensen zoals zij baat hadden bij de EU, lijken vooral mannen te zijn, van 18–29 jaar, of ouder dan 60 jaar, met een universitair diploma, die in de stad wonen en een hoger inkomen hebben.
- De respondenten die het minst vaak zouden zeggen dat ze baat hadden bij de EU zijn van middelbare leeftijd (45–59), hebben een laag opleidingsniveau, wonen in landelijke gebieden of kleine steden, en hebben eerder een gemiddeld dan een hoog of laag inkomen. (Hoofdstuk 4 gaat dieper in op de betekenis van deze factoren.)

Figuur 5: ‘Mensen zoals u hebben voordeel gehaald uit het lidmaatschap van de EU’

Dit patroon zet zich voort als we kijken naar de woorden en zinnen die de twee groepen associëren met de EU. Beide associëren de EU met ‘vrede’ en ‘culturele diversiteit’, maar ook sterk met ‘bureaucratie’. Bij de elite zijn de andere belangrijke associaties ‘vrijheid’, ‘democratie’ en een ‘betere levenskwaliteit’, terwijl het publiek focust op een ‘verlies aan nationale macht’ en de ‘economische crisis’.

Emoties en gevoelens zijn belangrijk in de politiek. Recent onderzoek toonde aan hoe ze vormgeven aan de manier waarop mensen denken over de politieke wereld.¹³ Vóór het EU-referendum in 2016 bijvoorbeeld, overheerste bij de VK-kiezers een gevoel van ‘onrust’ over de EU. Dit negatieve gevoel was duidelijk meer prominent dan positieve begrippen zoals ‘hoop’, ‘optimisme’ en ‘vertrouwen’.¹⁴ Daarom vroeg de enquête aan de leden van de elite en van het publiek om een adjectief te kiezen uit een aangeboden lijst dat hun gevoel tegenover de EU het best weergaf. Bij de elite waren de meest populaire

¹³ Wagner, M. (2014), ‘How do emotions shape the choices of voters? Evidence from the 2010 UK general election’, LSE Euopp Blog, 23 December 2014, <http://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2014/12/23/how-do-emotions-shape-the-choices-of-voters-evidence-from-the-2010-uk-general-election/> (bekeken op 10 mei 2017).

¹⁴ Clarke, H. D., Goodwin, M. J. and Whiteley, P. (2017), *Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union*, Cambridge: Cambridge University Press.

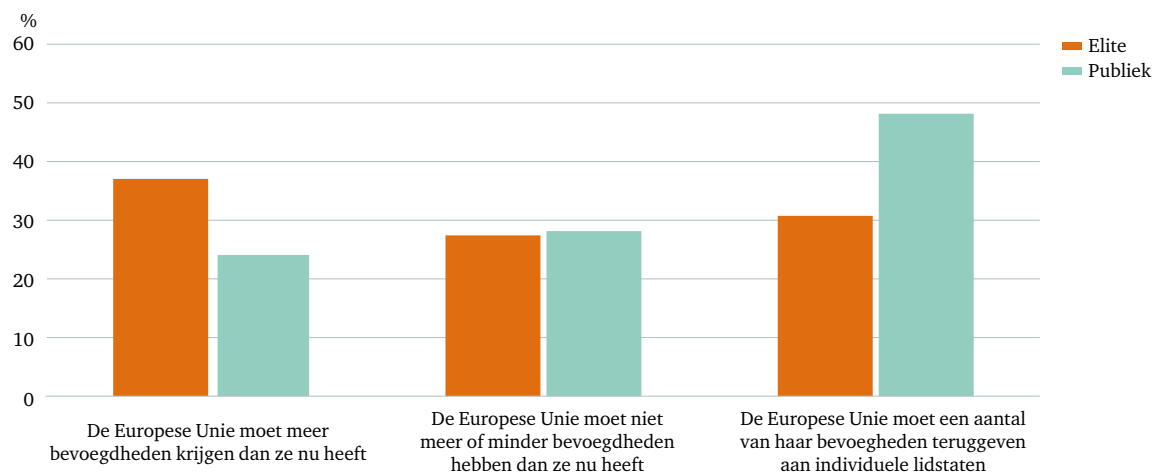
antwoorden in dalende volgorde ‘zelfverzekerd’, ‘positief’ en ‘ongerust’. De minst populaire waren ‘gedegouteerd’, ‘onverschillig’ en ‘gelukkig’. Bij het publiek waren de meest populaire echter, in dalende volgorde, ‘bang’, ‘ongerust’ en ‘pessimistisch’. De minst populaire waren ‘gelukkig’, ‘trots’ en ‘betrokken’.

EU-integratie en verdere uitbreiding

In de beginjaren van de crisis in de eurozone werd verwacht dat de institutionele politieke hervormingen even belangrijk zouden zijn als de economische. In 2015 was dat nog steeds de visie in *The Five Presidents' Report* dat anticipeerde op een voortschrijdend integratieproces: van een volledige economische en monetaire unie naar een financiële unie en naar een fiscale unie en uiteindelijk naar een politieke unie.¹⁵ Maar net zoals de crisis bedaarde, zo ging het ook bij de gesprekken over een politieke unie, vooral omdat veel noodzakelijke beleidsveranderingen die de eenheidsmunt moesten versterken ook mogelijk waren binnen het huidige EU-kader. Dat betekent echter ook dat er niets werd gedaan aan de uitdagingen rond de legitimiteit van de EU, die zichtbaar werd gemaakt door de crisis en vergroot werd door het verdiepen van de fiscale coördinatie.

De enquête onderzocht de houding tegenover de bevoegdheidsverdeling tussen de EU en de lidstaten. Aan de respondenten werd gevraagd of de EU meer bevoegdheden zou moeten krijgen, of het bevoegdheden moest teruggeven aan de lidstaten of dat het evenwicht zoals het nu is, goed was (Zie Figuur 6).

Figuur 6: Moet de EU meer bevoegdheden krijgen?

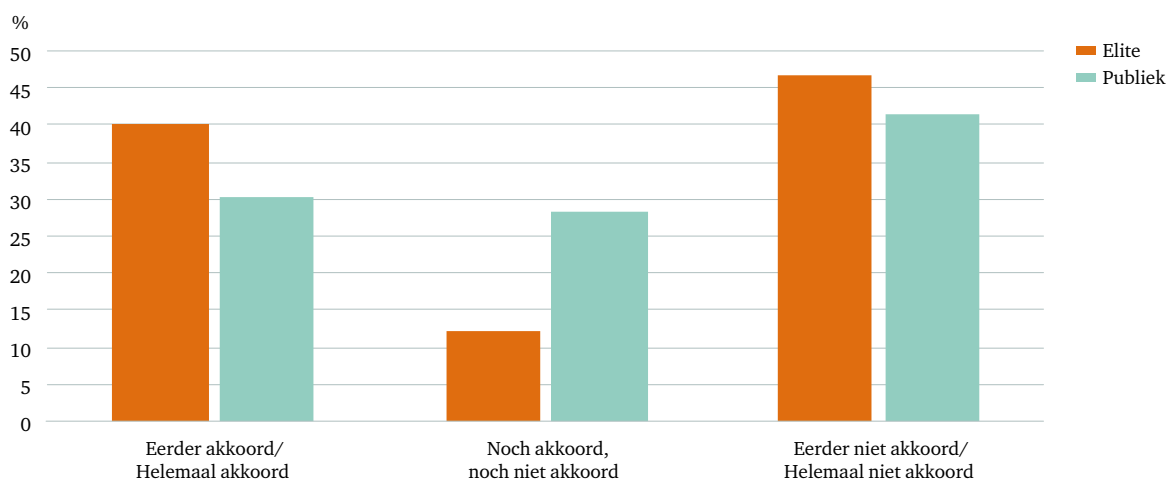

- Leden van de elite waren verdeeld over wat het juiste evenwicht is. Een nipte meerderheid van 37% zei dat de EU meer bevoegdheden moest krijgen, terwijl 31% zei dat er bevoegdheden moesten worden teruggeven aan de lidstaten. De minst populaire optie was de status quo (28%).
- Bij leden van het publiek was het veel waarschijnlijker dat ze bevoegdheden wilden teruggeven aan de lidstaten – 48% steunde dit, dubbel zoveel als de leden die wilden dat de EU meer bevoegdheden zou hebben (24%), terwijl 28% de status quo steunden.

¹⁵ European Commission (2015), *The Five Presidents' Report: Completing Europe's Economic and Monetary Union*, 22 June 2015, https://ec.europa.eu/commission/publications/five-presidents-report-completing-europes-economic-and-monetary-union_en (bekeken op 10 mei 2017).

- De respondenten die het liefst bevoegdheden wilden teruggeven aan de lidstaten waren meestal ouder (45 en meer), hadden enkel een diploma secundair onderwijs, en woonden iets meer waarschijnlijk in landelijke gebieden en kleine steden, terwijl er geen grote verschillen waren in inkomen.

Figuur 7: Een altijd hechtere unie? 'De Europese Unie moet een Verenigde Staten van Europa met een centrale regering worden'

De uitbreiding van de EU naar een groot deel van het voormalige communistische Centraal- en Oost-Europa wordt door veel wetenschappers beschouwd als een van haar grootste successen omdat het toetredingsproces de transitie naar democratie en een markteconomie in de nieuwe lidstaten onderschrijft. Tegelijk veranderde de uitbreiding het karakter van de unie, waardoor het interne politieke en economische evenwicht werd gewijzigd en de migratie binnen de EU sterk toenam. De enquête onderzoekt opvattingen over de uitbreiding tot vandaag en ook over het vooruitzicht dat nog meer landen zouden toetreden tot de EU.

- 47% van het publiek zei dat de uitbreiding 'te ver gegaan was', met slechts 22% die niet akkoord ging. Een meerderheid van de elite (44%) ging niet akkoord, hoewel 40% koos voor de kritische opvatting.
- Toch steunt 58% van de elite het perspectief dat nieuwe landen kunnen toetreden tot de EU. Het publiek is verdeeld met 34% pro, 36% contra en 31% neutraal.
- 62% van het publiek is tegen de uitbreiding naar Turkije, de grootste kandidaat-lidstaat, maar het vooruitzicht op toetreding ligt nog veraf. Leden van de elite waren meer verdeeld: 49% was tegen, terwijl 42% voor de toetreding van Turkije was, zolang het de noodzakelijke hervormingen doorvoert.

Tabel 2: Houding van elite en publiek tegenover de EU (% respondenten)

	Elite	Publiek
<i>Soevereiniteit</i>		
De EU moet bevoegdheden teruggeven aan lidstaten	31	48
De EU moet niet meer of minder bevoegdheden hebben dan nu	28	28
De EU moet meer bevoegdheden krijgen	37	24
<i>Federalisme</i>		
Moet 'Verenigde Staten van Europa' worden met een centrale regering	40	30
Neutraal	12	28
Mag geen 'Verenigde Staten van Europa' worden met een centrale regering	47	41
<i>EU-uitbreiding</i>		
Is te ver gegaan	41	47
Is niet te ver gegaan	44	22
Neutraal – geen sterke voorkeur in bepaalde richting	14	30
<i>Brexit-besmetting</i>		
Meer EU-lidstaten zullen vertrekken in de volgende 10 jaar	43	55
Neutraal	14	28
Meer EU-lidstaten zullen niet vertrekken in de volgende 10 jaar	40	18
<i>Rol van Duitsland in de EU</i>		
Duitsland speelt een positieve rol	62	48
Duitsland speelt een negatieve rol	23	28
Neutraal – geen positieve of negatieve rol	13	24
<i>Toetreding van Turkije tot de EU</i>		
Steun toetreding van Turkije	6	5
Steun toetreding van Turkije indien het hervormingen doorvoert	42	33
Gekant tegen toetreding van Turkije	49	62

Kader 1: Hoe kan de Brexit de richting van de EU veranderen?

Het resultaat van het VK-referendum over het EU-lidmaatschap in 2016 vormt een keerpunt in de geschiedenis van de EU. Voor de eerste keer sinds haar oprichting, koos een lidstaat ervoor om eruit te stappen. De stemming is ook een illustratie van het grote belang van de publieke houding tegenover de toekomst van de EU. Dit is geen nieuw fenomeen: de Europese integratie werd geïllustreerd door referendums in Denemarken over het Verdrag van Maastricht in 1992, in Zweden over de euro in 2003, in Frankrijk en Nederland over het Grondwettelijk Verdrag in 2005, en in Ierland over het Verdrag van Lissabon in 2008. Vorig jaar stemden de Nederlanders tegen het EU-associatieakkoord met Oekraïne. Nationale verkiezingen zijn ook een test geworden voor de unie, gedreven door verdeeldheid in de mainstreamconsensus over de EU in sommige staten, de afkalvende steun voor traditionele mainstreampartijen, en de opgang van radicale eurosceptische partijen van links en rechts. Dit was ook typerend bij de recente presidentsverkiezing in Frankrijk waarbij de twee topkandidaten radicaal verschillende visies op de EU naar voren schoven.

De Brexit creëerde al een impuls voor een fundamentele discussie over de toekomst van de EU. Leaders herbevestigden tot nu toe eensgezind hun engagement tegenover de EU en werken aan een visie op de te volgen weg, met inbegrip van het potentieel voor een diepere integratie van het buitenlandse en veiligheidsbeleid. Maar de Brexit zal ook belangrijke consequenties hebben voor de bevoegdheidsverdeling binnen de EU en de richting van de integratie. In de Europese Raad verschuift het stemmingsgewicht zodat het blok van landen die historisch meer gericht zijn op het vrijemarktliberalisme en sceptisch staan tegenover overheidsinterventie in de economie, niet langer een blokkeringsminderheid in de Raad zal hebben als beslissingen worden genomen met een gekwalificeerde

meerderheid (zelfs met Duitsland).¹⁶ De Brexit zal de positie van Duitsland als de meest invloedrijke macht in de EU versterken, maar waarschijnlijk zal hij ook bijdragen tot meer invloed van de staten die overhellen naar protectionisme. In het Europees Parlement zal het ontslag van de 71 VK-leden (tegenover een totaal van 751) de balans tussen de parlementaire fracties veranderen: potentieel aanmoedigen van de radicaal-rechtse Europa van Vrijheid en Directe Democratie (EVDD)-fractie en doen slinken van de centrum-linkse fractie Progressieve Alliantie van Socialisten en Democraten (S&D).¹⁷

Voor het referendum waren er, globaal, twee theorieën over het effect dat de Brexit kon hebben op de richting die de EU moest uitgaan. Enerzijds werd verwacht dat een Britse exit-stem de anti-EU-bewegingen in andere landen een boost zou geven en dat dit, in het meest pessimistische scenario, zou leiden tot een groter versnipperingsproces binnen de unie. Anderzijds waren er die dachten dat de schok van de Brexit, de noodzaak om een verdere versnippering te vermijden en het verdwijnen van een belemmering door de afwezigheid van het historisch eurosceptische VK, de weg zou kunnen effenen voor een diepere integratie. Het is nog te vroeg om te weten welk alternatief de overhand zal krijgen.

Een belangrijk, maar onvoldoende verkend punt is het effect dat het vertrek van het UK zal hebben op het bredere plaatje van de publieke opinie binnen de EU. In dit verband werpen de enquêteresultaten wat licht op het potentieel voor een versnipperingseffect en een integratie-effect.

Een fragmentatie-effect?

De Brexit werd toegejuicht door anti-EU-krachten in heel Europa, zoals door het Franse Front National en de Italiaanse Lega Nord. Sindsdien is het beeld in andere landen echter gemengd qua electorale impact. In Nederland won de anti-EU Vrijheidspartij stemmen en zetels in de algemene verkiezingen, maar ze slaagde er niet in om de grootste partij te worden. In de Oostenrijkse presidentsverkiezingen versloeg de pro-EU-kandidaat Alexander Van der Bellen nipt de eurosceptische Norbert Hofer van de Vrijheidspartij van Oostenrijk. En in de tweede ronde van de Franse presidentverkiezingen won de centrum-kandidaat Emmanuel Macron met 66% met een pro-EU-agenda, al mogen we niet uit het oog verliezen dat de candidate, Marine Le Pen, van het Front National een ongekend percentage van een derde van de stemmen haalde.

De enquête probeerde het verwachte besmettingseffect van de Brexit te meten: dachten de respondenten dat het voorbeeld van een vertrekkende lidstaat ertoe kan leiden dat anderen dat ook doen in de toekomst. De enquête vroeg in welke mate ze akkoord of niet akkoord gingen met het statement dat 'Binnen de volgende 10 jaar zullen andere lidstaten beslissen om te vertrekken uit de Europese Unie'.

Een meerderheid van het publiek (55%) in de negen landen ging akkoord met het statement, met bijna een even groot percentage (15%) voor 'helemaal akkoord' als voor 'niet akkoord' (18%). Bij de elite was het beeld evenwichtiger, maar was er ook nog een meerderheid (43%) die zei dat ze een verdere inkrimping van de EU-zone verwachtte, terwijl 40% niet akkoord ging. Deze vraag ging niet over het feit of een verdere versnippering een positieve of een negatieve ontwikkeling zou zijn, ongeacht of de respondenten een exit van hun eigen land zouden steunen. Maar het draagt wel bij tot de onzekerheid en het pessimisme dat veel Europeanen ervaren als het over de toekomst van de EU gaat. Het botst ook met het feit dat er in geen enkele lidstaat (behalve in het VK) een regeringspartij is die een exit uit de EU steunt. In de meeste landen blijft dit een radicale randpositie.

Integratie-effect

In de nasleep van het VK-referendum waren er tekenen die erop wijzen dat de steun van het publiek voor de EU licht toegenomen is in andere lidstaten.¹⁸ Het is ook belangrijk om na te denken over hoe de balans van de publieke opinie in de EU kan veranderen als het VK niet langer lid is. Het potentiële integratie-effect kan worden onderzocht via een vergelijking van de gemiddelden van de steekproef met en zonder VK-data.¹⁹ Dit laat zien dat het vertrek van het VK, los van de symbolische en institutionele effecten die er zullen zijn, een belangrijke verschuiving zal teweegbrengen in de balans van de publieke houding binnen de unie.

¹⁶ Niblett, R. (2016), *Britain, the EU and the Sovereignty Myth*, Research Paper, London: Royal Institute of International Affairs, p. 19, www.chathamhouse.org/publication/britain-eu-and-sovereignty-myth (bekeken op 10 mei 2016).

¹⁷ Chryssogelos, A. (2016), 'How Brexit will affect the balance of power in the European Parliament', LSE Europp Blog, 29 September 2016, <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/06/29/brexit-balance-of-power-european-parliament/> (bekeken op 10 mei 2017).

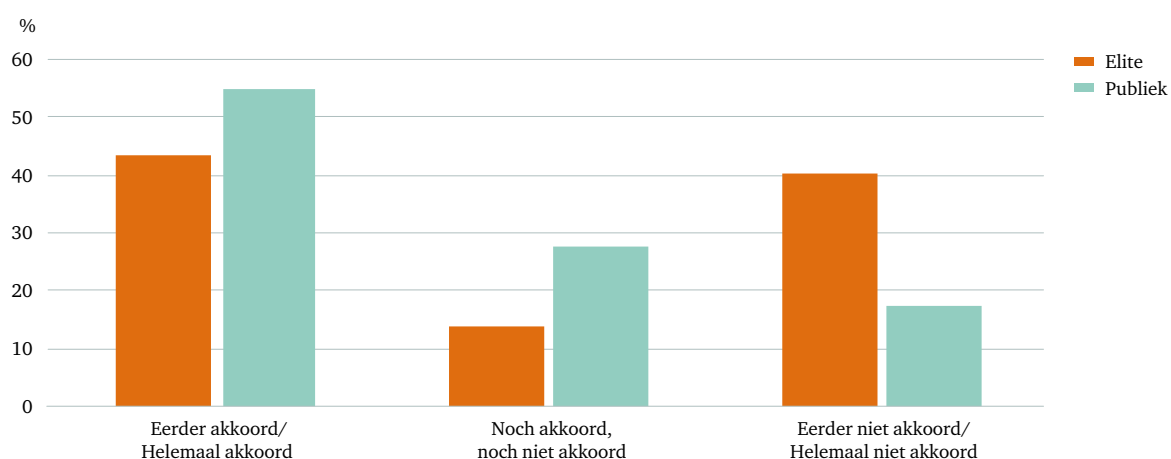
¹⁸ Hoffman, I. and de Vries, C. (2016), *Brexit has raised support for the European Union*, Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/flashlight-europe-022016-brexit-has-raised-support-for-the-european-union (bekeken op 10 mei 2017).

¹⁹ Alle data zijn populatiegewogen.

Zoals blijkt uit Tabel 3 is duidelijk dat de respondenten uit de steekproef, na uitsluiting van de VK-gegevens, duidelijk en consistent meer kiezen voor integratie. De verschillen zijn niet groot, maar leden van de elite en het publiek ondersteunen de uitbreiding van de EU-macht en de verschuiving naar federalisme iets meer, en in het algemeen verwachten ze minder dat er verdere versnippering komt.

Na uitsluiting van de VK-gegevens wordt de nettosteun voor meer bevoegdheden voor de EU significanter bij de elite (met een toename van +1 tot +6 procentpunten, tegenover de steun voor het teruggeven van bevoegdheden). Echter, met het VK inbegrepen, zijn de leden van de elite meer tegen extra bevoegdheden – met 14 procentpunten – tegen de Verenigde Staten van Europa dan dat ze ervoor zijn. Met het VK uit de steekproef, halveert deze nettovoorkoor tot +7 punten, terwijl de meerderheid van het publiek blijft kiezen voor het teruggeven van bevoegdheden aan de lidstaten, en zich kant tegen een federaal Europa.

Figuur 8: Brexit-besmetting? ‘Binnen de komende 10 jaar zullen andere lidstaten beslissen om de EU te verlaten’

Opmerking: VK-gegevens niet inbegrepen.

Tabel 3: Wijziging van het machtsevenwicht: Houding tegenover de EU met en zonder het VK (% respondenten)

	Elite incl. VK	Elite excl. VK	Publiek incl. VK	Publiek excl. VK
<i>Soevereiniteit</i>				
EU moet sommige bevoegdheden teruggeven aan de lidstaten	33	31	50	48
EU moet niet meer of minder bevoegdheden hebben dan nu	28	28	28	28
EU moet meer bevoegdheden krijgen	34	37	22	24
<i>Federalisme</i>				
Moet Verenigde Staten van Europa zijn	37	40	28	30
Neutraal	11	12	28	28
Mag geen Verenigde Staten van Europa zijn	51	47	44	41

Immigratie en identiteit

Zorgen over immigratie en identiteit staan centraal in de Europese politiek en vormen een kernrijver van de publieke steun voor populistisch rechts. Maar het zijn ook thema's waarover de elite en het publiek significant van mening verschillen. De enquête stelde aan beide groepen vragen die hun houding peilden met betrekking tot de waargenomen effecten inzake immigratie en de vluchtelingen crisis, en hoe met deze werd omgegaan sinds 2015. Daarnaast werd ook hun houding gepeild met betrekking tot de specifieke problematiek van de islam in Europese samenlevingen, die wordt geïllustreerd door populistische nationalistische en voor toenemende onrust zorgt wegens de terroristische aanslagen door islamitische extremisten. Uit Tabel 4 blijkt dat er opmerkelijke verschillen bestaan tussen de elite en het publiek over wat kan worden omschreven als een identiteitsprobleem. Het is ook duidelijk aangetoond dat de publieke ongerustheid over een etnisch-culturele verandering en de vermeende effecten daarvan, wijdverspreid is.

- Bij de elite waren er duidelijke meerderheden die zeiden dat de immigratie goed was voor hun land en het culturele leven verrijkte, terwijl ze het idee verwierpen dat de immigranten zorgden voor meer criminaliteit.
- Een meerderheid van de elite verwierp ook de suggestie dat immigranten de verzorgingsstaat onder druk zetten, en meerderheden gingen helemaal niet akkoord met de notie dat immigranten banen afnemen van eigen ingezetenen.
- In sterk contrast daarmee zeiden meerderheden van het grote publiek dat immigratie een negatief effect had op hun land en ze verwierpen de mening dat immigratie het culturele leven verrijkte.
- Een meerderheid van het publiek zei dat immigratie de criminaliteit vergrootte en de verzorgingsstaat onder druk zette.
- Een meerderheid van het publiek verwierp echter de opvatting dat immigratie banen had gekost aan eigen ingezetenen.

Tabel 4: Vergelijking van de houding van elite en publiek tegenover immigratie (% respondenten)

Gepercipieerde effecten van immigratie op...	Elite	Publiek
<i>Het land</i>		
Is goed geweest voor het land	57	25
Neutraal – noch akkoord, noch niet akkoord	16	31
Is slecht geweest voor het land	24	44
<i>Cultuurleven</i>		
Immigranten verrijkten het cultuurleven	58	32
Neutraal – noch akkoord, noch niet akkoord	15	29
Immigranten verrijkten het cultuurleven niet	26	38
<i>Criminaliteit</i>		
Maakte criminaliteit erger	30	51
Neutraal	15	25
Maakte criminaliteit niet erger	54	24
<i>Welzijn</i>		
Zet verzorgingsstaat onder druk	35	55
Neutraal – noch akkoord, noch niet akkoord	14	24
Zet verzorgingsstaat niet onder druk	49	21

De vluchtelingen crisis zette specifiek druk op de grensstaten zoals Griekenland en Italië, en zorgde voor een zeer ongelijke steun van andere lidstaten, met Duitsland en Zweden die grote aantallen vluchtelingen opnamen, terwijl andere landen zich daar sterk tegen verzetten. De enquête onderzocht de steun voor vluchtelingenquota's in de gehele EU, en vergeleek ook de houding tegenover verschillende groepen van migranten.

- De helft van het publiek (49%) steunde een quotasysteem, terwijl 27% zei dat de lidstaten zelf moeten kunnen beslissen hoeveel vluchtelingen ze opnemen en 24% zei dat ze niet mochten worden verplicht om vluchtelingen op te nemen.
- De elite steunde quota's erg sterk: 63% ging akkoord, met slechts 10% die zei dat geen enkele EU-lidstaat mocht worden verplicht om vluchtelingen op te nemen.
- Slechts 14% van de elite sprak negatief over vluchtelingen en asielzoekers tegenover 34% van het publiek.
- Leden van het publiek lieten zich in de meeste gevallen negatief uit over economische migranten van buiten de EU (43%) en het is bij hen het minst waarschijnlijk dat ze hetzelfde zeggen over West-Europese immigranten (9%).

De enquête onderzocht ook de houding tegenover de islam. Ze presenteerde de respondenten een reeks stellingen over de islam met inbegrip van enkele voorstellen die worden verdedigd door radicaal-rechtse partijen, om de mate van latente steun voor islamofobische gevoelens te kunnen meten.

Bezorgdheid over de rol van de Islam in de samenleving in Europa was significant en breder verspreid bij het grote publiek. Maar ook leden van de elite gingen mee in deze bezorgdheid. 61% van de elite en 73% van het publiek steunde het verbieden in publieke plaatsen van islamitische kledij die het gezicht bedekt.

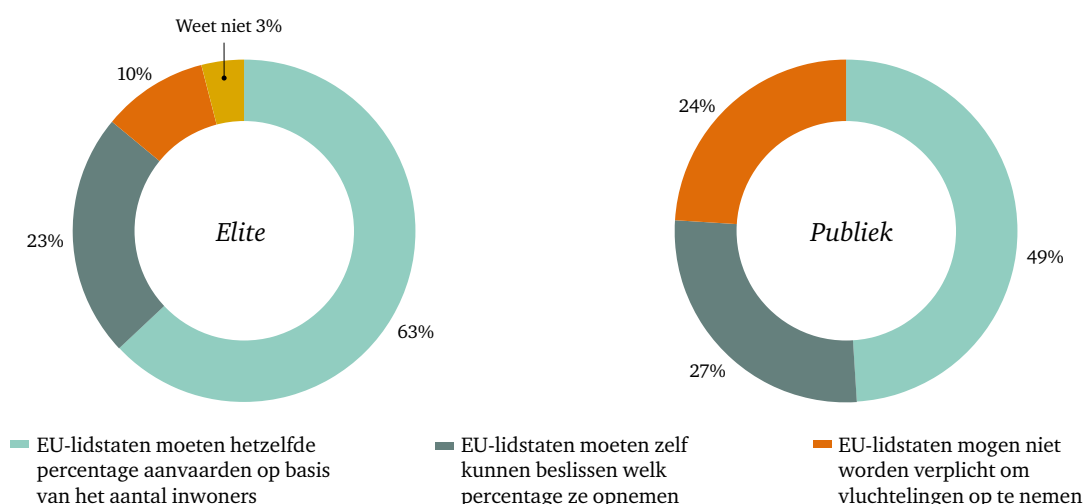
- Ongeveer een derde van de elite (32%) steunde het stoppen van alle verdere migratie naar Europa uit hoofdzakelijk moslimstaten, tegenover iets meer dan de helft bij het publiek (56%).
- Iets meer dan een derde van de elite (35%) zei dat de Europese en islamitische manier van leven onverenigbaar zijn, tegenover iets meer dan de helft van het publiek (55%).

Deze opvattingen onthullen een latente publieke sympathie voor de kernboodschappen van radicaal-rechts over deze thema's. Er zijn echter grote sociaal-demografische verschillen tussen de mensen met dergelijke opvattingen. Bij burgers boven de 60 jaar en met een lager opleidingsniveau is het duidelijk meer waarschijnlijk dat ze vinden dat de Europese en de islamitische levenswijze onverenigbaar zijn. Bij sommige stellingen is er ook binnen de elitegroep uit de steekproef significante steun. Een mogelijke verklaring voor dergelijke opvattingen bij de elite is ongerustheid over de vermeende uitdaging van de islam op liberale waarden, een bezorgdheid die tot uiting kwam in de debatten in Frankrijk en Nederland over pogingen om islamitische kledij die het gezicht volledig bedekt, gedeeltelijk te verbieden. Dat kan ook het gevolg zijn van de recente islamistisch-terroristische aanslagen en van de vrees voor een steeds meer verdeelde samenleving.

Tabel 5: Houding tegenover islam en moslims (% respondenten)

Perceptie van islam en moslims	Elite	Publiek
Islamitische kledij die het gezicht bedekt moet worden verboden op openbare plaatsen	61	73
Neutraal – noch akkoord, noch niet akkoord	12	16
Geen verbod op islamitische kledij die het gezicht bedekt op openbare plaatsen	26	11
Elke verdere migratie vanuit moslimlanden moet worden gestopt	32	56
Neutraal – noch akkoord, noch niet akkoord	13	25
Elke verdere migratie vanuit moslimlanden mag niet worden gestopt	53	20
De levenswijze van Europeanen en moslims is verenigbaar	35	55
Neutraal – noch akkoord, noch niet akkoord	15	24
De levenswijze van Europeanen en moslims is niet verenigbaar	50	21

Figuur 9: Houding tegenover vluchtelingenquota

Waarden en vooruitzichten

Een vergelijking tussen elites en burgers in Europa toont aan dat er fundamentele verschillen zijn tussen het publiek en de elite inzake de algemene vooruitzichten en waarden, zoals blijkt uit Tabel 6. De gegevens bevestigen ook de perceptie dat Europese leiders en opinieleiders duidelijk meer liberaal zijn. Het blijkt dat ze significant positiever staan tegenover een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht en tegen de doodstraf zijn, twee thema's die als klassieke indicatoren aangeven waar mensen zich situeren op de schaal van liberaal naar autoritair (zie voor meer details hierover Hoofdstuk Vier).

50% van de elite was het niet eens met de stelling dat 'hard werken leidt doorgaans niet tot succes – het is meer een kwestie van geluk en connecties', terwijl slechts 25% van het publiek het daar niet mee eens was.

De gegevens bevestigen dus de liberale waarden van de leden van de elite, maar ze laten ook zien dat de elite een meer positieve kijk op de toekomst heeft, waardoor een diepere kloof ontstaat met een

publiek dat duidelijk onzekerder is over de toekomst en minder liberaal. Deze verdeeldheid bemerken we ook bij de verschillende percepties van sociale mobiliteit.

- Een meerderheid van het publiek (54%) zei dat hun land er 20 jaar geleden beter aan toe was. Bij de elite zei 42% dat het vandaag beter is, terwijl 32% de voorkeur gaf aan het verleden (en 21% zei dat er geen verschil was).
- 50% van de elite was het niet eens met het statement ‘hard werken leidt doorgaans niet tot succes – het is meer een kwestie van geluk en connecties’, terwijl slechts 25% van het publiek het daar niet mee eens was.

Tabel 6: Vergelijking van de waarden en vooruitzichten van elite en publiek (% respondenten dat ja zei)

	Elite	Publiek
Mensen van hetzelfde geslacht moeten kunnen trouwen	70	56
Jongeren hebben tegenwoordig te weinig respect voor traditionele waarden	36	63
Hard werken leidt doorgaans niet tot succes, het is meer een kwestie van geluk en connecties	35	49
Voor sommige misdaden is de doodstraf de meest geschikte straf	18	43
20 jaar geleden was het land een betere woonplek	32	54
Vandaag is het land een betere woonplek	42	27

Deze vragen kunnen oppervlakkig lijken, maar ze zijn belangrijk omdat ze onthullen dat een diepere verdeeldheid over waarden aan de grondslag ligt van de debatten over de toekomst van Europa. Het volgende hoofdstuk onderzoekt de verdeeldheid binnen het Europese publiek, en het toont aan hoe die verdeeldheid de kiezers – en dus ook de politiek in Europa – in twee erg verschillende richtingen trekt.

4. Verdeeldheid bij het Publiek

Dit hoofdstuk onderzoekt een tweede verdeeldheid: tussen verschillende delen van het publiek op basis van waarden en vooruitzichten en wat dat betekent voor de ontwikkeling van de houding tegenover de EU.

Sinds de jaren 1990 kwam een reeks uitdagingen met betrekking tot de identiteit van de mensen op de voorgrond. Dit kwam door: de snelle uitbreiding van de EU-bevoegdheden, de toenemende immigratie, het vrij verkeer van EU-ingezetenen, en de opkomende globalisering van de internationale handel en economie. Sommigen verwelkomden deze snelle veranderingen in het algemeen, maar anderen voelden zich erg ongerust en zien er bedreigingen in voor hun thuis- en gemeenschapsgevoel.²⁰

Als gevolg daarvan ontstond een nieuwe maatschappelijke kloof binnen het liberaal-autoritaire politieke spectrum, en dit wordt steeds meer beschouwd als een belangrijk referentiekader om de denkbeelden van de verschillende groepen kiezers te begrijpen. In deze context gaat autoritarisme niet over een regeringsvorm, maar veeleer over een zienswijze en een reeks voorkeuren waarbij kiezers voorrang geven aan orde, respect voor autoriteit en verzet tegen verandering. In een breder publiek debat wordt het gekenmerkt als een botsing tussen 'kosmopolieten' en 'nativisten', of tussen een tegengestelde visie op een 'open' en 'gesloten' samenleving, of tussen de vermeende 'winnaars' en 'verliezers' van de globalisering.²¹ Deze verdeeldheid verwijst minder naar de traditionele vragen rond economische herverdeling en klassenbelangen die de Europese politiek in de afgelopen decennia bepaalden. Het gaat veeleer over mensen met de kwalificaties, vaardigheden en vooruitzichten die nodig zijn om het goed te doen in een meer economische en sociaalliberale omgeving en zij die deze kenmerken niet hebben. Deze twee groepen denken erg verschillend over de effecten van sociale verandering en over hoe de publieke middelen moeten worden verdeeld.²²

Om de omvang en de aard van deze verdeeldheid te bepalen, gebruikte de enquête de houding tegenover de doodstraf om de respondenten in de steekproef te situeren op de schaal liberaal-autoritair. Uit het onderzoek kwam een voorspelbare relatie naar voren tussen een autoritair toekomstbeeld en steun voor de doodstraf.²³ In totaal situeert zich bijna 45% van de steekproef in een van de groepen aan elke kant van dit spectrum: 23% van de steekproef is sterk tegen (in deze paper aangeduid als 'liberaalgezind') en 21,5% van de steekproef is sterk voor de doodstraf (aangeduid als 'autoriteitsgezind'). Een autoritair toekomstbeeld is helemaal geen randverschijnsel, maar blijkt vrij ruim verspreid te zijn in Europa.

Demografisch gezien zijn mensen met een meer autoritaire visie:

- Waarschijnlijker mannen van middelbare leeftijd, met een lager opleidingsniveau en die economisch actief zijn.

²⁰ In de afgelopen 10 jaar liet uitvoerig onderzoek zien hoe het publieke scepticisme tegenover de EU en de integratie zich verspreidde en werd verweven met andere kwesties, in het bijzonder met ongerustheid over immigratie en de gepercipieerde bedreiging voor de natie vanwege de toenemende diversiteit. Voor een vroeg invloedrijk voorbeeld, zie McLaren, L. M. (2006), *Identity, Interests and Attitudes to European Integration*, London: Palgrave Macmillan.

²¹ Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S. and Frey, T. (2006), 'Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared', *European Journal of Political Research*, 45(6): pp. 921–56, doi: 10.1111/j.1475-6765.2006.00644.x (bekeken op 10 mei 2017); *The Economist* (2016), 'The new political divide', 30 July 2016.

²² Ibid.

²³ See for example Stack, S. (2003), 'Authoritarianism and Support for the Death Penalty: A Multivariate Analysis', *Sociological Focus*, Vol. 36, 2003 – Issue 4, <http://dx.doi.org/10.1080/00380237.2003.10571228>.

- Iets meer woonachting in landelijke gebieden, weg van grote steden, hebben ze geen of weinig vrienden met een verschillende achtergrond, en spreken ze slechts één taal.

Mensen met een meer liberale visie daarentegen:

- Zijn vaker oudere vrouwen, met een diploma, uit kleine steden, op pensioenleeftijd.
- Hebben vrienden met een verschillende achtergrond, kiezen voor centrum- of linkse partijen en spreken twee of meer talen.

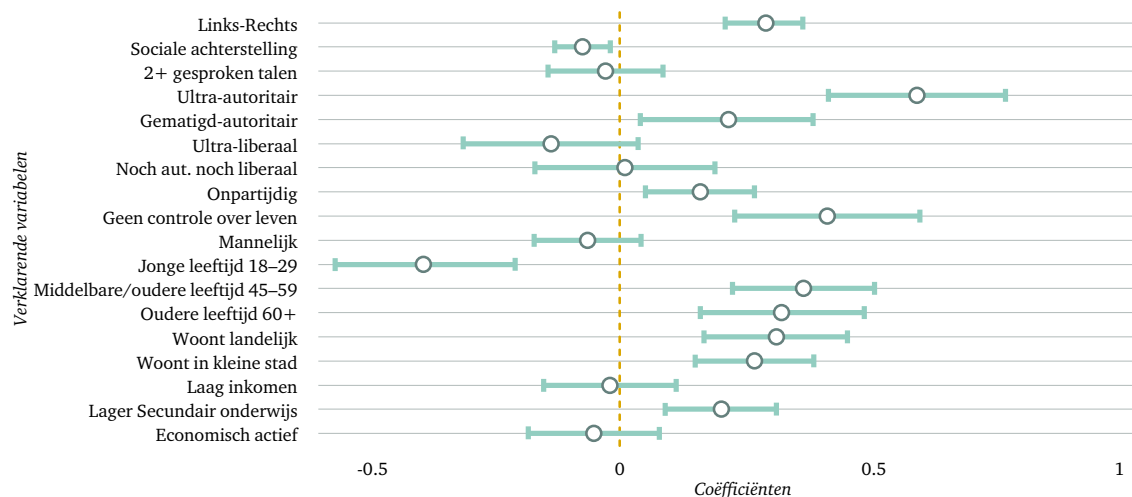
Er zijn echter geen significante inkomensverschillen tussen de twee groepen – een belangrijk punt waarop we later in deze paper terugkomen.

De enquête wijst uit dat deze verdeeldheid over waarden bij het publiek een significante drijfveer is voor de houding tegenover de Europese integratie. Figuur 10 geeft een beeld van de significante drijfveren die maken dat een individu al dan niet wil dat de EU bevoegdheden teruggeeft aan de lidstaten, afgeleid uit een regressieanalyse (zie Kader 2).

Een aantal factoren is duidelijk significant, met inbegrip van het gevoel van mensen dat ze geen controle hebben over hun leven of ‘overgelaten zijn aan hun lot’, en ook hun leeftijd, opvoeding en woonomgeving spelen een rol. Maar de meest significante factor is de autoriteitsgezindheid.

Streven naar autoritaire waarden heeft een invloed op andere variabelen en verhoogt de kans dat iemand wil dat de EU bevoegdheden teruggeeft aan de lidstaten. Lager geschoold zijn is ook belangrijk, maar minder dan autoritaire waarden hebben. Daartegenover staat dat een laag inkomen hebben, vrijwel geen effect heeft.

Figuur 10: Sleuteldrijfveren van anti-EU-gevoelens – teruggeven van bevoegdheden

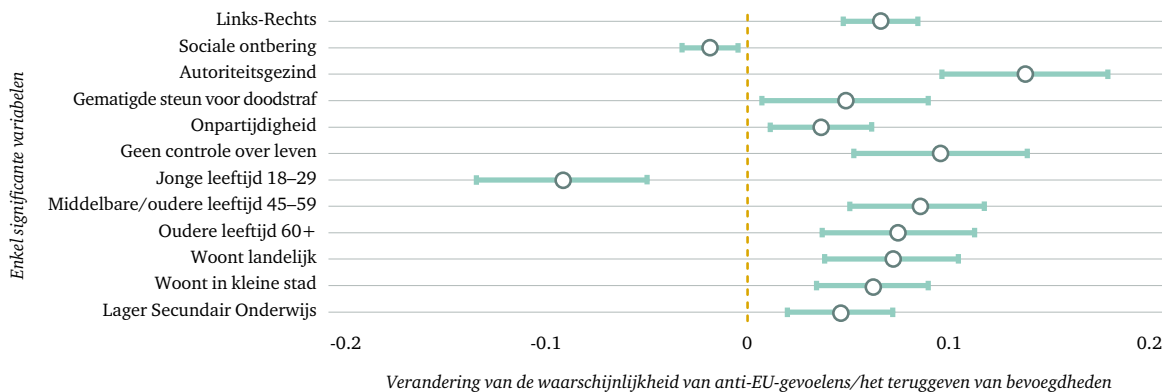
Kader 2: Het belang van waarden als drijfveer van eurosceptische gevoelens

Via een regressieanalyse kunnen de belangrijkste drijfveren van anti-EU-gevoelens worden onderzocht. Dit statistisch model houdt rekening met alle standaard sociale en demografische kenmerken, zoals leeftijd, gender, opleiding, inkomen, of iemand al dan niet economisch actief is en in welke omgeving iemand woont (bv. een kleine stad, een grote stad of een landelijk gebied). Maar het kijkt ook naar de impact van de bovenvermelde kloof tussen autoritaire en liberale waarden, evenals naar ervaringen met sociale achterstelling, of iemand verschillende talen spreekt, of ze zich sociaal achtergesteld voelen, hoe dicht ze bij politieke partijen staan, en waar ze zichzelf politiek situeren.

Figuur 10 presenteert deze analyse en geeft een beeld van de significante indicatoren die voorspellen of iemand wil dat de EU meer bevoegdheden afstaat aan de individuele lidstaten. Voor het interpretatiegemak worden de resultaten voorgesteld als een coëfficiëntenplot. Zo een coëfficiëntenplot markeert de coëfficiënten van de geraamde variabelen in een regressiemodel en de horizontale streepjes voor de betrouwbaarheidsintervallen. De voorstelling wijst uit dat mensen die autoriteitsgezind zijn, zich identificeren met een rechts beleid, achtergesteld zijn, het gevoel hebben dat ze hun leven niet onder controle hebben, en zich niet identificeren met politieke partijen, wezenlijk vaker willen dat de EU bevoegdheden teruggeeft aan de individuele lidstaten. Enkele andere factoren zijn ook van belang. Jonge mensen uiten significant minder vaak anti-EU-gevoelens, terwijl burgers van middelbare en oudere leeftijd vaker willen dat bevoegdheden worden teruggegeven, net als burgers uit rurale gebieden en kleine steden. Belangrijk is ook de opleidingskloof: burgers met een diploma secundair onderwijs of lager willen significant vaker dat bevoegdheden worden teruggegeven aan hun natiestaat, dan mensen die verder studeerden en hogere diploma's behalen.

Om de interpretatie van onze resultaten nog verder te vereenvoudigen, schatten we ook de discrete veranderingskans voor elk van de waarden die gelijk verdeeld zijn over de geobserveerde waarden – zie Figuur 11.²⁴ De resultaten laten zien dat, na het controleren van alle andere factoren, het hebben van autoriteitsgezinde waarden inderdaad de grootste drijfveer is van anti-EU-gevoelens in Europa vandaag. Gemiddeld neemt de waarschijnlijkheid dat een individu met autoriteitsgezinde waarden wil dat de EU bevoegdheden teruggeeft toe met 14 procentpunten, tegenover burgers die meer gematigd liberaalgezind zijn en eerder matig dan sterk gekant zijn tegen de doodstraf. De toename bedraagt 5 punten voor individuen die de doodstraf matig steunen. Bij hen die zich achtergesteld voelen stijgt de waarschijnlijkheid met 10 procentpunten, terwijl bij individuen die zich rechts van het politieke spectrum situeren, de waarschijnlijkheid dat het teruggeven van bevoegdheden wordt gesteund, stijgt met 7 procentpunten. Wie jonger is dan 30 jaar heeft 9 procent minder kans dat hij/zij soortgelijke gevoelens deelt, terwijl elk bijkomend individu tussen 45–59 of 60-plus het teruggeven van bevoegdheden door de EU doet toenemen met 7 procentpunten in vergelijking met 30–44-jarigen. Lager opgeleid zijn is een belangrijke drijfveer, maar minder belangrijk dan het hebben van autoritaire waarden.

Figuur 11: Waarom steunt het publiek de teruggave van bevoegdheden door de EU (gemiddelde marginale effecten)?

²⁴Een marginaal effect meet het effect op het voorwaardelijke gemiddelde van y van een verandering van een van de regressors. In lineaire modellen is het marginale effect gelijk aan de hellingcoëfficiënt maar in niet-lineaire modellen is dat niet het geval. Daarom ontstonden een aantal methoden om de marginale effecten te berekenen. We gebruiken gemiddelde marginale effecten (GME). Om de GME te vinden, wordt het marginale effect eerst gemeten voor elk individu met de geobserveerde covariate niveaus. Deze waarden worden dan gelijk verdeeld over alle individuen.

Zoals blijkt uit Tabel 7 vormt en framet deze verdeeldheid de manier waarop individuen denken over de EU. Het maakt het gemakkelijker om uit te leggen waarom kwesties zoals immigratie, integratie en de vluchtelingen crisis helemaal vooraan in politieke discussies terechtgekomen zijn, en het stemgedrag in heel Europa veranderen.

- Terwijl gemiddeld 34% van de burgers zei dat ze baat hadden bij het EU-lidmaatschap, sprong dit percentage naar 47% bij de liberalen, en bij de autoriteitsgezinde groep was het maar 25%.
- De autoriteitsgezinden verwerpen het idee dat de EU een belangrijk succes is – meestal antwoorden ze op deze vraag met ‘geen’. Maar mensen met een liberale kijk vieren drie sleutelsuccessen: vrede in Europa, vrij verkeer en het verdwijnen van de nationale grenzen.
- De autoriteitsgezinde groep ziet de massale immigratie en de vluchtelingen crisis als een van de grootste mislukkingen van de EU, terwijl mensen met liberale standpunten verwijzen naar de excessieve bureaucratie ‘als een grootste mislukking’. Liberalen zien besparingen en het gebrek aan democratie binnen de EU dubbel zo vaak als grote mislukkingen.
- Autoriteitsgezinde kiezers verwerpen veel vaker dan ‘liberalen’ het idee dat er gemeenschappelijke Europese waarden zijn, dat meer staten de EU binnen de volgende 10 jaar zullen verlaten, en dat politici geven om wat mensen zoals zij denken.
- Op de vraag hoe ze zich voelen bij de EU zeiden autoriteitsgezinde burgers veel vaker dat ze bang, ongerust, pessimistisch, kwaad en gedegouteerd waren. ‘Liberalen’ zeiden vaker dat ze zich betrokken, gelukkig, zelfzeker, trots, positief en optimistisch voelden.
- Over identiteit en houding tegenover diversiteit waren er uitgesproken meningen. De autoriteitsgezinden zeiden aanzienlijk vaker dat immigratie niet goed was voor hun land, niet bijdroeg tot het cultuurleven, de criminaliteit erger maakte en spanningen veroorzaakte.
- Ze uitten ook vaker negatieve opvattingen over de islam: dat de levenswijze van Europeanen en moslims onverenigbaar is, dat islamitische kledij die het gezicht bedekt moet worden verboden en dat verdere immigratie uit moslimlanden volledig stopgezet moet worden. Met veel van deze vragen ging meer dan 70% van deze groep akkoord.

Tabel 7: Vergelijking liberaal- en autoriteitsgezind Europa (% respondenten dat akkoord gaat, tenzij anders genoteerd)

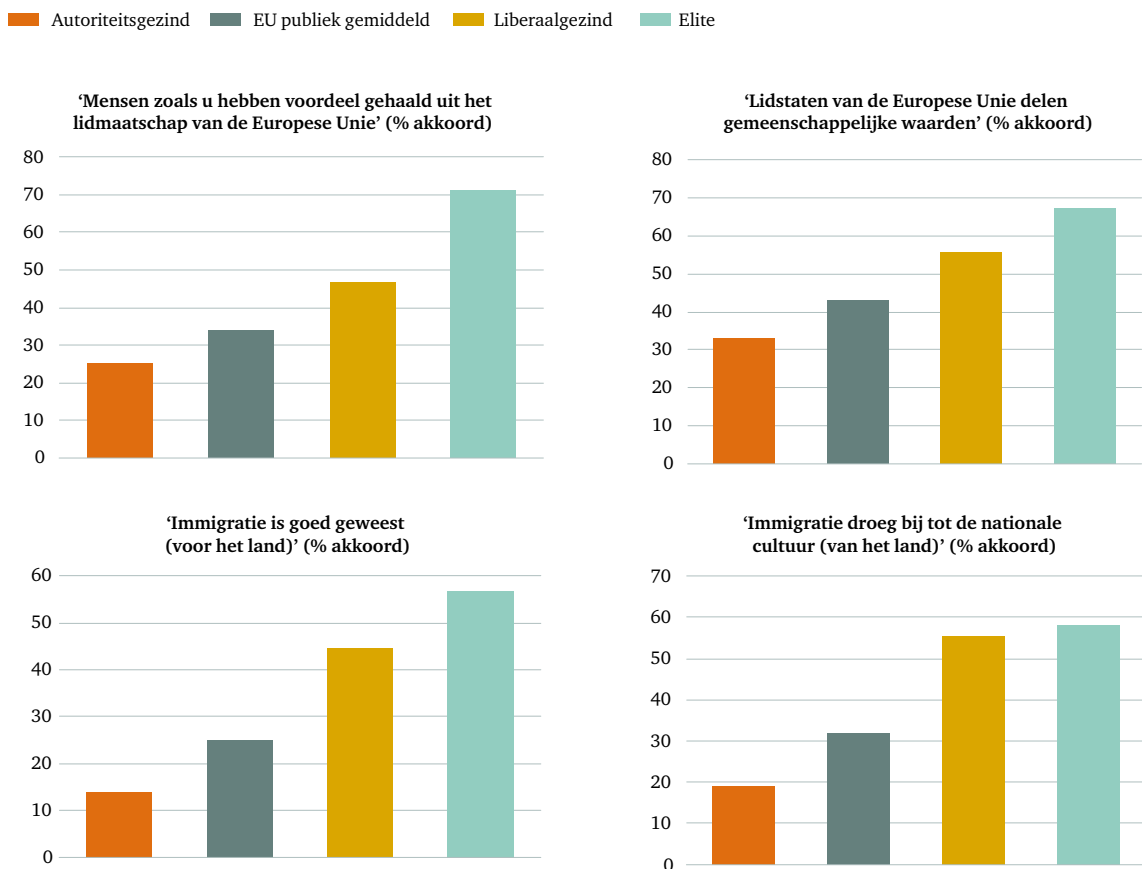
	Autoriteits- gezind	Liberaal- gezind	EU- gemiddelde
Algemene percepties van de EU			
Mensen zoals ik haalden voordeel uit de EU	25	47	34
Meer lidstaten zullen vertrekken uit de EU in de volgende 10 jaar	69	51	55
Europese integratie			
De EU moet bevoegdheden teruggeven aan de lidstaten	61	39	48
Gekant tegen Turkse toetreding tot de EU	74	62	62
Europese solidariteit			
Er zijn gemeenschappelijke Europese waarden (niet akkoord)	31	19	21
Vluchtelingen crisis			
Lidstaten moeten een aantal vluchtelingen opnemen in verhouding tot het aantal inwoners	29	73	49
Lidstaten moet kunnen beslissen over het aantal	24	18	27
Geen enkele lidstaat moet vluchtelingen opnemen	47	9	24
Identiteit, immigratie en vluchtelingen			
Immigratie was niet goed voor mijn land	69	25	44
Immigranten namen banen af van eigen ingezetenen	49	11	28
Immigratie droeg niet bij tot mijn nationale cultuur	63	21	39
Immigratie maakte de criminaliteit erger	74	31	51
Immigratie zet de verzorgingsstaat onder druk	78	36	55
De levenswijze van Europeanen en moslims is niet verenigbaar	75	38	55
Islamitische kledij die het gezicht bedekt moet worden verboden	86	68	73
Alle verdere immigratie uit moslimstaten moet worden gestopt	84	33	56
Democratisch engagement			
De EU is niet democratisch	39	22	25
Politici zijn bekommerd over wat mensen zoals u denken (niet akkoord)	83	74	74

Opmerking: Data zijn gewogen per populatie.

Zoals blijkt uit Figuur 12, staat de liberale groep vaak dichterbij de elite dan de autoriteitsgezinde groep, hoewel de elite tegenover veel maatregelen duidelijk meer kosmopolitisch en pro-EU is. Deze lijsten geven ook een beeld van de kloof tussen autoriteitsgezinde kiezers en de elites. Dit biedt een gedeeltelijke verklaring voor de blijvende aantrekkingskracht van radicaal-rechtse partijen, van Frankrijk tot Nederland en van Zweden tot Hongarije. Ze verpakken hun sociale en economische beleid in autoritair taalgebruik (bijvoorbeeld door hard te zijn tegenover criminaliteit en het stigmatiseren van minderheden) en combineren dit met een populistische retoriek over een corrupte elite die handelt tegen de belangen van het volk.

De politieke verdeeldheid binnen het 'liberaal–autoritair'- spectrum trekt Europa in twee erg verschillende richtingen. De enquêteresultaten onderstrepen dat de politieke uitdagingen voor de EU – in het bijzonder de aantrekkingskracht van populistische, autoritaire leiders en partijen – nog vele jaren tot het politieke landschap zullen behoren, zelfs nadat de economische groei hersteld en gestabiliseerd is.

Figuur 12: Autoriteitsgezind, liberaalgezind en elite van Europa vergeleken

5. De Europese Elite: Eenheid en Verdeeldheid Over de Toekomst van de EU

Deze enquête die is afgenomen onder meer dan 1.800 leden van de Europese elite, uit de overheid, bedrijfswereld, media en burgersamenleving, biedt nieuwe inzichten in de gedachten van deze besluitvormers en opinieleiders. Een van de meest gehoorde kritieken op de EU is het elitaire politieke karakter ervan. Integratie wordt vaak voorgesteld als een proces dat gestuurd en vooruit gestuurd wordt door een politieke klasse die fundamenteel – en homogeen – bestaat uit overtuigde eurofielen. In deze verhaallijn wordt aangenomen dat politieke elites instinctief pro-Europees zijn omwille van gepercipieerde nationale belangen of uit zelfbelang.²⁵ Daarom is het begrijpen van meningsverschillen binnen de elite een belangrijk doel met evidente politieke implicaties.

Zoals eerder aangetoond staan de leden van de elite doorgaans meer positief dan het publiek tegenover veel aspecten van de EU. Er zijn echter significante punten waarover ze van mening verschillen en die worden meer in detail onderzocht in dit hoofdstuk.

Bedreigingen

Aan de eliterespondenten werd gevraagd wat voor hen de grootste bedreigen zijn voor de EU, vanuit een reeks politieke, economische en buitenlandse beleidsuitdagingen (zie Tabel 8). Veruit het meest voorkomende antwoord was ‘populistische en anti-Europese partijen’.

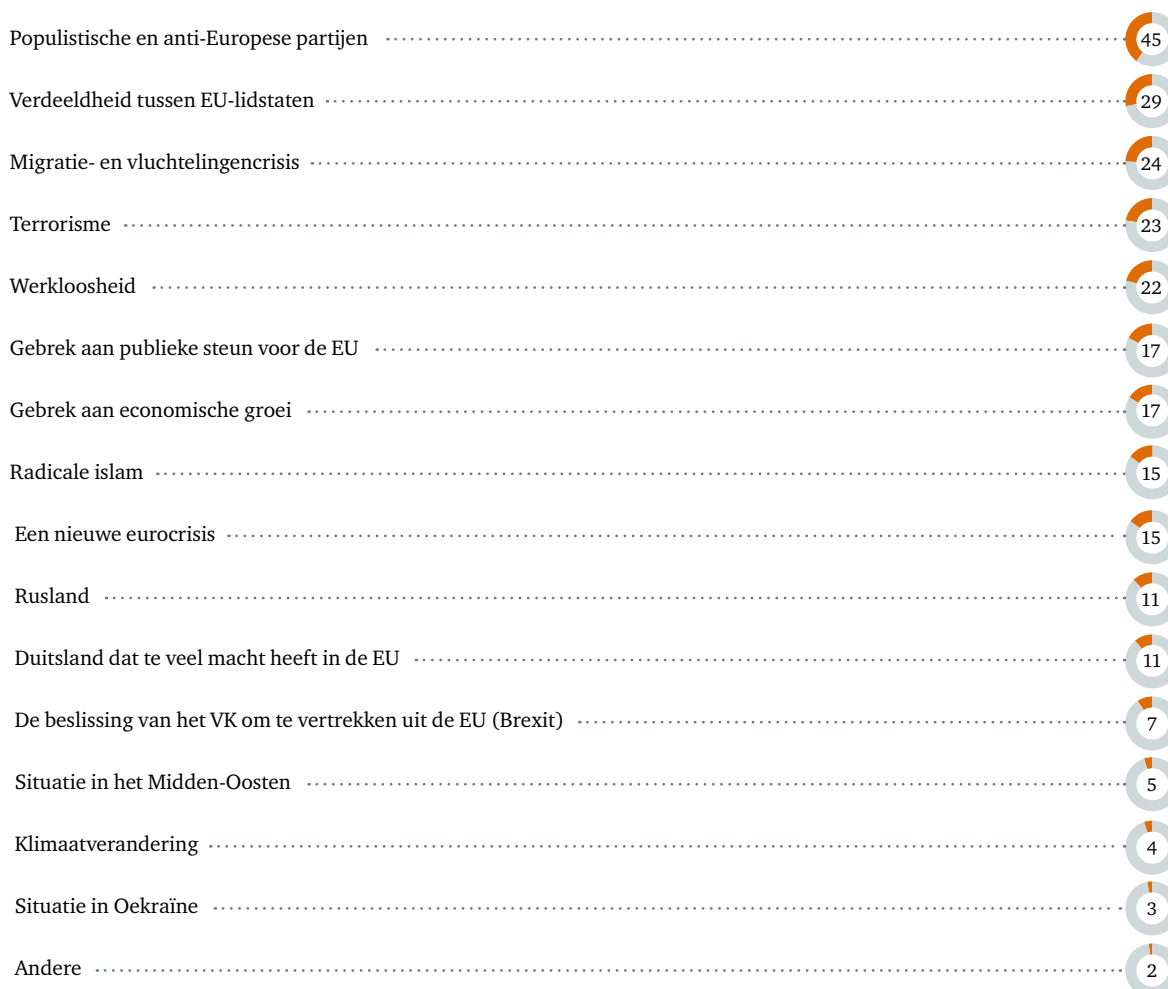
Het is opvallend dat de grootste bezorgdheden van de elite te maken hebben met een bedreiging van de integriteit van de EU (anti-EU-partijen) of van haar samenhang (verdeeldheid tussen lidstaten). Misschien weerspiegelt dit het feit dat de enquête werd overschaduwed door de stemming voor de Brexit, de sterke prestatie van de Vrijheidspartij van Oostenrijk bij de presidentsverkiezing in dat land, en de naderende Nederlandse en Franse verkiezingen waarbij werd verwacht dat de populistische nationalisten goed zouden scoren.

Na de schok en de symboliek rond de Brexit, is de lage score opmerkelijk: minder dan 1 eliterespondent op 10 beschouwt het als een van de grootste bedreigingen voor de EU.

Opvallend is dat economische risico's niet speciaal hoog scoren, en relatief weinig eliterespondenten zeiden bang te zijn voor een nieuwe crisis van de eenheidsmunt. Dit suggereert dat de elite vertrouwen heeft in de economie op basis van het huidige relatief goede nieuws over de eurozone en de EU-economie als geheel. Na de schok en de symboliek rond de Brexit, is de lage score opmerkelijk: minder dan 1 eliterespondent op 10 beschouwt het als een van de grootste bedreigingen voor de EU. En, ondanks de buitengewoon uitdagende internationale context waarmee de EU wordt geconfronteerd, staan thema's zoals de situatie in Oekraïne en het Midden-Oosten en de klimaatverandering onderaan de lijst.

²⁵ Best, Lengyel and Verzichelli (eds) (2012), *The Europe of Elites*.

Tabel 8: Visies van de elite grootste bedreigingen voor de EU (% respondenten)

De enige duidelijke variatie in de perceptie van de bedreigingen tussen de subcategorieën van de elitegroep is dat de bedrijfsrespondenten zich doorgaans minder dan gemiddeld zorgen maken over populistische partijen en zich juist meer zorgen maken om terrorisme. Afgezien daarvan is er weinig verschil tussen de subcategorieën (zie Kader 3). De enquêteresultaten wijzen op onrust over de EU zelf en een gebrek aan vertrouwen in de toekomst.

Kader 3: Meningsverschillen binnen de elite

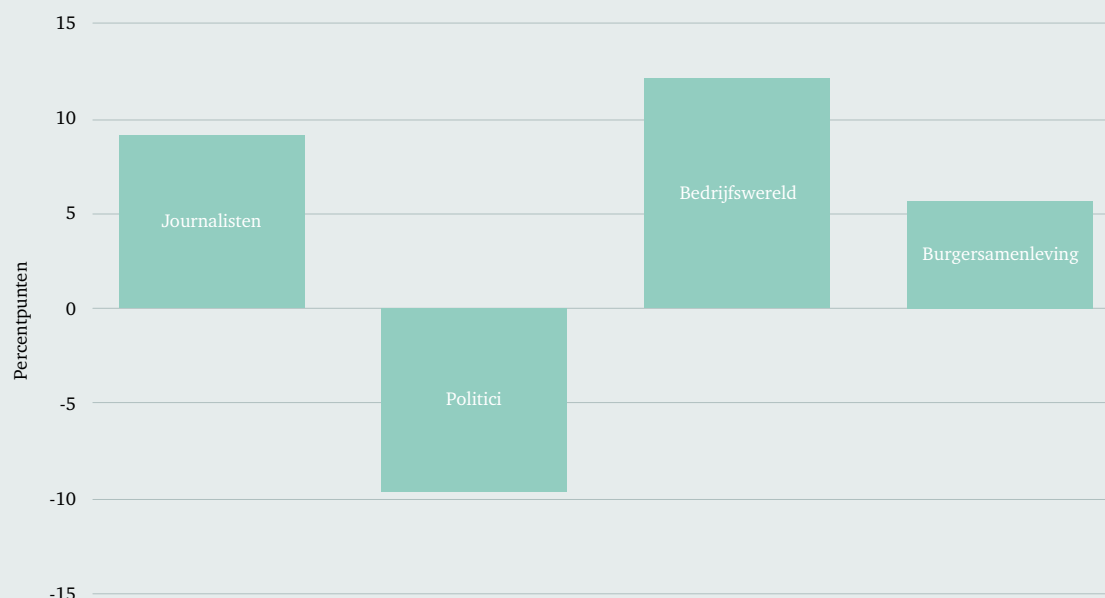
De elitecategorie binnen de enquête omvatte vier verschillende groepen: politici, journalisten, bedrijfsleiders en leiders van de burgersamenleving. Over veel thema's hadden ze grotendeels overeenstemmende opvattingen, hoewel er duidelijke uitzonderingen waren waarbij de opvattingen van de bedrijfselites iets dichter aansloten bij die van het grote publiek. Zo was het bijvoorbeeld niet alleen het minst waarschijnlijk dat bedrijfsleiders zeiden dat de EU meer bevoegdheden zou moeten krijgen, maar het was ook de enige subcategorie waarbinnen dit standpunt niet gedeeld werd door een meerderheid (zie Tabel 9). Steun voor de Verenigde Staten van Europa is echter consistent bij de vier subcategorieën.

Tabel 9: Houding van groepen binnen de elite tegenover integratie

	Burger-samenleving	Bedrijfswereld	Politici	Journalisten
De EU moet meer bevoegdheden krijgen	37%	31%	43%	36%
De EU moet niet meer of minder bevoegdheden krijgen	28%	28%	23%	32%
De EU moet bevoegdheden teruggeven aan lidstaten	28%	36%	30%	27%

Er waren ook duidelijk uiteenlopende opvattingen. Terwijl een meerderheid van de leden van elke subcategorie zegt dat ze baat hadden bij het EU-lidmaatschap, ligt dat cijfer lager bij bedrijfsleiders (64%) en hoger bij politici (75%). Op dezelfde manier was er over het algemeen sterke steun voor een fiscale herverdeling tussen de lidstaten, die werd gesteund door 81% van de politici, 80% van de journalisten, 79% van de leiders van de burgersamenleving en 68% van de bedrijfsleiders. Die laatsten waren ook het minst geneigd om quota's voor vluchtelingen te steunen en om vrede te zien als het grootste succes van EU. Journalisten dachten vaker dat de Brexit de EU had verzwakt (80%, tegenover 68% van de bedrijfsleiders). Politici dachten het minst dat een ander land de EU zal verlaten binnen de volgende 10 jaar (zie Figuur 13). Leiders van de burgersamenleving waren duidelijk meer voor een uitbreiding en waren de enige groep met een meerderheid die de toetreding van Turkije tot de EU steunt. Er waren ook enkele significante verschillen in de houding tegenover democratie op het nationale niveau, waarbij leiders van de burgersamenleving duidelijk minder dan politici en journalisten vonden dat hun land democratisch is.

Figuur 13: Elite subcategorieën 'Binnen de komende 10 jaar zullen andere lidstaten beslissen om de EU te verlaten' (Nettocijfers: akkoord min niet akkoord)

EU-integratie

Zoals gezegd in Hoofdstuk 3 is de Europese elite verdeeld over de vraag of de EU meer bevoegdheden moet krijgen of meer federaal moet worden. Maar op de vraag of de eurozone op lange termijn meer geïntegreerd moet worden, reageerde 71% van de elite positief, terwijl 13% het idee verwierp.

Aan leden van de elite werd gevraagd om aan te geven welke andere belangrijke beleidsdomeinen de meeste baat zouden hebben bij een diepere integratie. Hun meest populaire antwoorden, in mate van belangrijkheid, waren veiligheid en defensie, economisch beleid, welzijn, en energie en klimaatverandering. Het is duidelijk dat de elites vinden dat interne politieke kwesties de grootste bedreigingen voor de EU zijn, maar dat ze de integratie van Europa als antwoord op externe veiligheidsuitdagingen tegelijk beschouwen als het voordeel in de toekomst. Dit kan een weerspiegeling zijn van de overtuiging dat het politiek eenvoudiger is om veiligheid en defensie te integreren, of van de opvatting dat een diepere integratie niet noodzakelijk de enige oplossing is voor de interne cohesie van de EU. Dat het economische beleid hoog op de lijst staat stemt overeen met de steun van de elite voor een verdieping van de integratie bij leden van de eurozone.

Het economische bezuinigingsbeleid binnen de eurozone blijft zorgen voor significante onenigheid in de EU, zoals de resultaten van de enquête bevestigen (zie Tabel 10). Slechts 28% van de elite zei dat het bezuinigingsbeleid een effectief antwoord was op de financiële problemen binnen de eurozone, terwijl 54% het daar niet mee eens was. Zelfs bij de bedrijfsleiders, die als groep het vaakst denken dat het bezuinigingsbeleid effectief was, is er nog altijd een meerderheid die deze opvatting verwerpt. Een aanzienlijk deel van de elite blijkt dus een alternatief voor fiscale besparingen te steunen.

Tabel 10: Economische houding van de elite (% respondenten)

	Elite
<i>Bezuinigingsbeleid en de eurozone</i>	
Bezuinigingsbeleid was effectief in de eurozone	28
Bezuinigingsbeleid was niet effectief in de eurozone	54
Neutraal – geen standpunt over bezuinigingen	14
<i>Integratie eurozone op langere termijn</i>	
Eurozone moet veel meer geïntegreerd worden	71
Eurozone mag niet veel meer geïntegreerd worden	13
Neutraal – geen standpunt in de ene of andere richting	13

De vluchtelingen crisis is duidelijk prominent aanwezig in de gedachten van de elite, maar er is ook onenigheid over de manier om daarop te reageren.

- Over de beslissing van kanselier Angela Merkel om de grenzen van Duitsland open te stellen voor vluchtelingen, zei een meerderheid (59%) dat ze gelijk had, terwijl 30% zei dat dit een foute handelwijze was.
- De elite was meer gelijkmatig verdeeld over de verdienste van het vluchtelingenakkoord EU-Turkije. Terwijl 38% zei dat dit goed was voor de EU, ging 40% niet akkoord. Dit kan helpen verklaren waarom er geen significante vooruitgang gemaakt is in verband met de vluchtelingen crisis. Het zal duidelijk nog vooraan blijven staan in het Europese politieke debat.

Tabel 11: Standpunten van de elite over de vluchtelingen crisis (% respondenten)

	Elite
<i>De beslissing van kanselier Merkel over vluchtelingen</i>	
Het was juist om de Duitse grenzen open te stellen voor migranten	59
Het was verkeerd om de Duitse grenzen open te stellen voor migranten	30
Neutraal – geen standpunt in de ene of andere richting	9
<i>Gevoel van de elite tegenover vluchtelingen/asielzoekers</i>	
Zeer positief	14
Vrij positief	37
Vrij negatief	11
Zeer negatief	3
Neutraal – noch positief, noch negatief	33
<i>EU-Turkije-deal over de vluchtelingen crisis</i>	
Was goed voor de EU	38
Was niet goed voor de EU	40
Neutraal – geen standpunt in bepaalde richting	17

Hoewel de EU-elite in de perceptie onmiskenbaar voorstander is van meer integratie, laat de enquête zien dat niet alle leden van de EU-elite overtuigde federalisten zijn, hoewel ze soms zo worden afgeschilderd. Over het algemeen waren ze verdeeld over enkele sleutelvragen rond de richting die de EU zou moeten uitgaan. Zo was er bijvoorbeeld geen sterke steun voor een snelle uitbreiding van de EU-bevoegdheden of voor de ‘Verenigde Staten van Europa’ met een centrale regering. Ze waren ook verdeeld over het vluchtelingenakkoord EU-Turkije, de vraag of de EU-uitbreiding te ver gegaan is, en de aanvraag van Turkije aan de EU om lid te worden. Leden van de elites waren het echter wel grotendeels eens over enkele belangrijke punten die de toekomst van de EU sterk zullen beïnvloeden. Ze zeiden dat ze een verdere integratie binnen de eurozone willen en aspecten van de solidariteit en de economische herverdeling binnen de EU sterk steunen, en ze waren er eensgezind van overtuigd dat de EU niet mag toegeven op haar kernbeginselen bij de Brexit-onderhandelingen. Ze waren het ook eens over de punten die in aanmerking komen voor hervorming uit frustratie over het reguleringsniveau in Europa, en uit bezorgdheid over het gebrek aan eenheid onder de lidstaten en de aanpak van de vluchtelingen crisis. Tot slot hadden ze grote twijfels over de effectiviteit van de fiscale bezuinigingen.

6. Impact van de Houding van Publiek en Elite op de Toekomst van de EU

Het overzicht van de houding van publiek en elite in de EU in de vorige hoofdstukken onthulde verdeeldheid op drie punten: een complexe dynamiek tussen de houding van publiek en elite, gekenmerkt door een mix van overeenstemming en verdeeldheid; tussen de verschillende waarden van de verschillende segmenten binnen het publiek; en een gebrek aan consensus bij de elite over de richting van de EU-integratie. Dit hoofdstuk gaat nu over wat deze drie breuklijnen betekenen voor de EU-agenda en voor het debat over de toekomst op langere termijn, op basis van een projectie van deze houding van elite en publiek op de agenda die de Europese Commissie recent voorstelde.

De scenario's van Juncker getest

In de aanloop van de top in Rome naar aanleiding van de 60ste verjaardag van de EU, publiceerde de Europese Commissie een *White Paper on the Future of Europe*.²⁶ Dit omvat vijf scenario's over verschillende manieren waarop de EU zich in het volgende decennium kan ontwikkelen, en het schetst ook de politieke en beleidsimplicaties van elk draaiboek.

Het feit dat de commissie een reeks verschillende scenario's publiceerde in plaats van een routekaart of -plan is op verschillende manieren een weerspiegeling van de trends die blijken uit onze enquête. Hoewel de verschillende houding van publiek en elite tegenover integratie, en de grote mate van euroscepticisme, geen nieuwe ontwikkelingen zijn, blijkt uit de benadering van de commissie dat er onvoldoende consensus bestaat rond de integratie.

De commissie presenteert vijf alternatieve toekomstscenario's. Deze behelzen niet het volledige spectrum van hoe de EU zich kan ontwikkelen; de scenario's vormen geen radicale alternatieven voor het huidige verdragskader en ze geven ook niet aan hoe deze verschillende scenario's gerealiseerd kunnen worden. En hoewel de toon vrij neutraal lijkt, is het ook duidelijk dat de commissie sommige van deze toekomstschetsen positiever inschat dan andere. Ondanks deze tekortkomingen, blijven ze een startpunt om na te denken over de toekomst van de EU en bieden ze een nuttig referentiekader om uit te testen welke visie het meest steun kan krijgen van publiek en elite.

Scenario 1: Doorgaan

In dit scenario houdt de EU vast aan het huidige pad. De commissie gaat door met haar agenda voor regelgevende hervorming, het stapsgewijs versterken van de eurozone, het verdiepen van de interne markt voor energie en digitale diensten, het verbeteren van de bewaking van de externe grenzen van de EU, evenals met het zetten van bescheiden stappen om het buitenlands beleid en de samenwerking rond defensie te verbeteren. Meningsverschillen tussen lidstaten blijven een samenhangende EU-aanpak belemmeren, in het bijzonder bij het beantwoorden van crises.

²⁶ European Commission (2017), *White Paper on the Future of Europe: reflections and scenarios for the EU27 by 2025*, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (bekeken op 13 mei 2017).

Dit scenario kan ook omschreven worden als ‘aanmodderen’. Er is geen sprong voorwaarts, en ook geen aanpassing van de bevoegdheidsverdeling tussen het EU-niveau en de lidstaten. Het bestuur van de eurozone wordt stapsgewijs en reactief hervormd. En vanuit het standpunt van de commissie heeft de EU nog altijd te weinig instrumenten en hefboomen om de uitdagingen waarmee ze wordt geconfronteerd aan te pakken.

Voor sommigen blijkt uit dit scenario een verlangen om de verworvenheden van de Europese integratie te verdedigen, vooral omdat er geen politiek draagvlak is om op dit moment vooruit te gaan. Maar gezien de uitdagingen die de EU moet aangaan en de huidige publieke ontevredenheid die blijkt uit onze enquête, is een antwoord waarbij weinig verandert wellicht niet voldoende.

Het is duidelijk dat een groot deel van het publiek niet gelukkig is met de status quo. Minder dan een derde van zowel het publiek als de elite (28% in elke groep) zei de huidige bevoegdheidsverdeling te willen behouden. In geen enkel land is er publieke steun van de meerderheid voor deze positie. Ook de emoties die de bezorgdheid over de toekomst weerspiegelen, zijn van belang: bij het publiek zei 34% voornamelijk bang, ongerust of pessimistisch te zijn over de EU. Jonge kiezers (18–24) zijn de enige groep waarin een meerderheid vond dat de EU hetzelfde aantal bevoegdheden mag behouden. Uiteraard blijft dit een minderheidsstandpunt. Een dergelijk gebrek aan vertrouwen in de toekomst kan moeilijk worden gekeerd via een status quo-aanpak.

Scenario 2: Niet meer dan een interne markt

In dit scenario focust de EU gaandeweg opnieuw op de interne markt. Dit veronderstelt dat lidstaten in de toekomst niet in staat – of niet bereid – zijn om de samenwerking te verbeteren op het vlak van migratie, buitenlands- en veiligheidsbeleid, en daarom focussen op het verdiepen van aspecten van de interne markt en op het verminderen van de regelgevingslast binnen de EU. In dit scenario wordt er op andere gebieden dan de interne markt meer bilateraal samengewerkt. Omdat samenwerking rond migratie hier meer beperkt is dan in andere scenario's, verwacht de commissie dat er overal meer systematische controles aan de grenzen zullen zijn.

Het scenario zegt het niet expliciet, maar het impliceert dat de EU minder bevoegdheden zal hebben, of minstens minder bevoegdheden zal uitoefenen dan vandaag. Dit lijkt overeen te komen met de mening van 48% van het publiek en 31% van de elite, die willen dat de EU minder bevoegdheden heeft. Bij het publiek waren de mensen die het meest geneigd zijn om bevoegdheden terug te geven aan de lidstaten, meestal ouder en hadden ze een lager opleidingsniveau: deze groepen zouden waarschijnlijk de grootste supporters zijn van zo een aanpak. Dit scenario voldoet heel waarschijnlijk aan de verwachtingen van de autoriteitsgezinde groep in de enquête.

Zoals beschreven in het Witboek van de Europese Commissie ligt de focus in dit scenario op het verlichten van de regelgevende druk. Ondanks inspanningen van de commissie en een streven naar een ‘Betere Regelgeving’-agenda, is er een wijde en diepe perceptie van de EU als een extreem logge bureaucratie. Subcategorieën binnen de elite beschouwden de bureaucratie en de excessieve regelgeving als de grootste mislukking van de EU. Bij het publiek waren de respondenten eerder geneigd de EU te associëren met bureaucratie dan met iets anders. Een ernstige aanpak van deze gepercipieerde logge bureaucratie krijgt de voorkeur van zowel publiek als elite. Maar gezien de aard van de interne markt – een project dat werd ontworpen om de regelgeving te harmoniseren – zal zo een scenario nog altijd onvermijdelijk moeten steunen op gemeenschappelijke Europese regels op heel wat domeinen.

Een bijkomend aantrekkelijk punt in dit scenario is dat het erkent dat een EU die focust op de interne markt eenvoudiger zou zijn en dus in de taal van de commissie ‘gemakkelijker te begrijpen’. Het klopt dat kiezers zich gemakkelijker zouden kunnen vinden in een minder complexe unie. Bij het publiek is er een positieve en vrij significante correlatie tussen zij die zeggen dat ze goed weten hoe de EU werkt en zij die zeggen dat ze er al baat bij hadden. Als een eenvoudiger unie meer begrip zou opleveren, dan kan dat dus leiden tot een meer positieve houding. Het vereenvoudigen van de werking van de EU zou echter ook op andere manieren kunnen worden aangepakt zoals wordt uiteengezet in het Witboek.

Scenario 3: Wie meer wil, doet meer

Dit scenario wordt vaak omschreven als een ‘Europa met verschillende snelheden’. Sommige staten gaan een stap verder met een meer integratiegerichte agenda in sommige beleidsdomeinen, terwijl anderen de huidige regeling gewoon voortzetten. Groepen van lidstaten beslissen om intenser samen te werken rond een bepaald beleidsdomein, zonder dat de andere lidstaten daaraan hoeven mee te werken. De Europese Commissie suggereert dat defensie, veiligheid en justitie, en belastingen en welvaart geschikte domeinen zijn voor ‘coalities van bereidwilligen’.

Deze visie lijkt aan te sluiten bij sommige houdingen die opdoken in de enquête, vooral bij de elite. Een duidelijke meerderheid van de elite (71%) zei dat de eurozone ‘veel meer geïntegreerd’ moet worden. Gezien het aantal lidstaten dat nog buiten de eurozone staat, en de aannemelijke verwachting dat een aantal van hen in de nabije toekomst niet zal toetreden (of misschien helemaal niet), is een dieper geïntegreerde eurozone de waarschijnlijke speerpunt van een Europa met meerdere snelheden. Het weerspiegelt ook de bredere logica van veel analisten en leiders in Europa dat sommige van de structurele tekortkomingen in het ontwerp van de eenheidsmunt voortkomen uit het feit dat de eurozone slechts gedeeltelijk geïntegreerd is. Op dezelfde manier komen de domeinen waar de EU volgens de elite in de toekomst de grootste baten kan realiseren – defensie, economisch beleid en welzijn – overeen met de domeinen die benadrukt worden in dit scenario.

De flexibiliteit van een EU met meerdere snelheden kan ervoor zorgen dat de variaties bij het publiek in alle lidstaten beter kan worden weerspiegeld tijdens toekomstige, verdere integratie. In het verleden kwam deze differentiële integratie enkel tot stand via politiek hard bevochten opt-out-mogelijkheden aansluitend bij verdragsherzieningen, met specifieke deals voor individuele landen waarbij sommige landen lieten zien dat ze geen compromis aanvaardden rond gepercipieerde nationale uitzonderingen. De vrees voor een onomkeerbare grotere integratie was trouwens een significant onderdeel van het Britse euroscepticisme, in het bijzonder binnen de Conservatieve Partij, en het is ook de reden waarom premier David Cameron de terugtrekking van het VK probeerde te verduidelijken vanuit het concept van een ‘steeds nauwer samenwerkende unie’ bij zijn heronderhandelingen vóór het referendum. Daarom is het minder waarschijnlijk dat een EU die structureel en in de praktijk flexibeler en gedifferentieerder werkt, ingaat tegen de wil van de publieke opinie.

De zwakte van dit scenario is echter dat het steunt op de notie dat de verdeeldheid over het streven naar een grotere integratie zich vooral situeert tussen landen, en minder tussen groepen van kiezers in één of meerdere landen. Een dergelijke aanpak kan relevant zijn voor thema’s met sterke meningsverschillen tussen de regeringen van de lidstaten zoals de vluchtelingen crisis. Maar dit soort gedifferentieerde integratie biedt geen antwoord op belangrijke grensoverschrijdende punten van verdeeldheid tussen verschillende groepen kiezers, en zoals al eerder beschreven tussen kiezers en elites.

Scenario 4: Efficiënter minder doen

In dit scenario gaan de aandacht en de middelen van de EU naar een kleiner aantal beleidsdomeinen (met inbegrip van migratie, handel, veiligheid en defensie), terwijl de EU op andere domeinen minder of zelfs niets meer doet. De EU doet met andere woorden zowel meer als minder. Dit impliceert een nauwere, meer efficiënte samenwerking in de gekozen domeinen, waarbij de EU meer beleids- en regelgevingstools en meer handhavingsmacht krijgt, terwijl haar rol op andere domeinen wordt beperkt. Hoewel het Witboek vaag blijft over de details, ziet het toch potentiële domeinen voor een verminderde activiteit zoals het regionaal beleid, sommige aspecten van het werkgelegenheids- en het sociaal beleid en volksgezondheid – waar de bevoegdheden van de EU toch al vrij beperkt waren.

Dit is het meest innovatieve scenario omdat het afwijkt van de klassieke, ongenueanceerde keuze tussen ‘meer’ of ‘minder’ Europa. Het behoudt het potentieel voor nauwere samenwerking in bepaalde domeinen waar het elitesample van de enquête om vroeg, zoals een meer geïntegreerde eurozone. In dit scenario is ook een diepere integratie mogelijk rond thema’s zoals migratie, waarbij het publiek vooral pleitte voor een quotasysteem. Maar de EU kan ook bevoegdheden inzake andere domeinen teruggeven aan de lidstaten, aansluitend bij wat de publieke opinie wil. Door de integratie meer sectoraal aan te pakken en niet uit te gaan van de staten zoals werd vooropgesteld in het derde scenario, kan de toekomstige EU de variëteit van publieke voorkeuren misschien beter weerspiegelen.

Uit het Witboek blijkt concreet dat de Europese Commissie voelt dat de kloof tussen onredelijke verwachtingen en een beperkte dienstverlening een belangrijke bron van ontevredenheid tegenover de EU is. Een ontwikkeling die aansluit bij dit vierde scenario kan ervoor zorgen dat de EU minder in een overgangspositie zit in een belangrijk beleidsdomein, waarbij de verwachtingen hoog zijn, maar de beleidsbevoegdheid beperkt is. Bredere politieke afspraken over ‘meer en minder’, waarbij de gepercipieerde nauwere samenwerking op bepaalde domeinen wordt gekoppeld aan een zichtbare vermindering van de rol van de EU in andere domeinen, lijkt ook beter aan te sluiten bij verscheidene stromingen in de opinie van het publiek en de elite.

Deze visie houdt nog steeds in dat er moeilijke compromissen moeten worden gesloten die botsen op prioriteiten en belangen van verschillende groepen. Regionaal beleid is bijvoorbeeld een van de domeinen die in aanmerking zouden komen voor minder EU-tussenkost, maar de structuur- en cohesiefondsen in dit domein zijn een duidelijke prioriteit voor de Centraal- en Oost-Europese lidstaten. Maar als het kan worden verkocht als een visie die zowel de EU als de lidstaten versterkt, heeft het de grootste kans om aan te sluiten bij de publieke opinie.

Scenario 5: Veel meer samen doen

In dit scenario krijgt de EU over het algemeen meer bevoegdheden en middelen, en de integratie tussen de lidstaten wordt significant verdiept in een brede waaier van beleidsdomeinen. Bijvoorbeeld: de EU speelt een grotere rol in sociale, fiscale en belastingzaken, niet alleen voor de leden van de eurozone, maar ook voor de staten die beloofd hebben toe te treden (wat na het vertrek van het VK alleen Denemarken formeel uitsluit). Dit is eigenlijk het federalistische scenario, waarin de stappen naar een sterkere politieke unie worden versneld.

Aan respondenten van beide steekproeven in de enquête werd gevraagd of ze er al dan niet mee akkoord gingen dat ‘De Europese Unie moet uitgroeien tot de Verenigde Staten van Europa met een centrale regering’. Bij het publiek ging 41% niet akkoord (21% in hoge mate), ging 30% akkoord (10% in hoge mate) en was 28% neutraal. Een meerderheid kante zich tegen het idee, maar

het feit dat een derde van het publiek de stelling steunt, toont dat de visie van een echte Europese republiek veerkrachtig blijft, ondanks de vele uitdagingen die de EU moet aangaan en de in het algemeen negatieve gemoedsgesteldheid van het publiek. De elite is verdeeld over deze vraag met 40% die akkoord gaat en 47% die niet akkoord gaat. Naar analogie van het patroon bij het grote publiek, zijn significant meer leden van de elite in hoge mate tegen (25%) dan in hoge mate voor (16%).

Waar gaat Europa naartoe?

Al bijna een decennium lang wordt de EU geconfronteerd met voortdurende uitdagingen en crises. Terwijl haar leiders praten over de toekomst na de Brexit, hebben haar instellingen het moeilijk om een beeld van effectiviteit en legitimiteit uit te stralen. Ondertussen worstelen de lidstaten met verschillende niveaus van rijkdom, groei, concurrentievermogen en inkomensongelijkheid evenals met de verdeeldheid zaiende erfenis van de eurozone- en de vluchtelingen crisis. Zoals blijkt uit dit paper kunnen de uitdagingen enkel succesvol worden aangepakt door rekening te houden met de opinie van publiek en elite.

Zoals eerder vermeld laten de resultaten van de enquête zien hoe de EU gevangen zit tussen concurrerende druk op drie fronten: een kloof tussen de elite en het publiek, een publiek dat verdeeld is over waarden, en een elite die geen consensus vindt over sleutelkwesaties die de toekomst van Europa moeten vormgeven.

Bij al deze verdeeldheid proberen de EU-leiders het schip op koers te houden. Tekenen van eenheid als antwoord op de Brexit en meer positieve economische groeicijfers in 2017 droegen bij tot meer kalmte. De verkiezingssuccessen dit jaar van pro-EU-figures in Oostenrijk, Frankrijk en Nederland gaven ook de unie meer bewegingsruimte, terwijl de druk op de euro afnam, net zoals de stromen migranten en vluchtelingen uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika, althans op dit moment. Het lijkt erop dat de EU nu ruimte heeft om na te denken over haar post-Brexit-vorm en -identiteit op langere termijn, en een politiek vernieuwingsproces kan nu de plaats innemen van een crisismanagement. Dit vereist dat de EU iets doet aan haar politieke legitimiteit.

Het ontbreekt de EU aan de intrinsieke legitimiteit van een natiestaat, maar historisch gezien probeerde ze op twee manieren legitimiteit op te bouwen. In het eerste geval steunt haar politieke legitimiteit op de voordelen van de integratie, met haar baten en rechten voor de burger – wat soms wordt aangeduid als de ‘output’-legitimiteit. In het tweede geval steunt de politieke legitimiteit op een grotere burgerparticipatie in, en transparantie van, de EU-besluitvorming via meer democratie, transparantie en verantwoording – wat soms wordt aangeduid als de ‘input-legitimiteit’.

Beide benaderingen blijken momenteel zwak te zijn. Recente crises, vooral rond de euro, tastten de economische vooruitzichten van grote delen van Zuid-Europa aan en veroorzaakten eerder divergentie dan convergentie tussen de betrokken economieën en samenlevingen, waardoor het beeld van de EU als een motor van voorspoed werd ondermijnd. Zoals de enquête aantoont, verliezen de duurzame politieke, economische en culturele baten van Europa hun karakteristieke trekken of worden ze meer betwist, terwijl substantiële delen van het publiek deze baten niet voelen. Ondertussen focusten de pogingen om de EU democratischer te maken doorgaans op top-down-initiatieven of benadrukten ze de rol van het Europees Parlement, dat er niet in slaagde om de democratische legitimiteit van de unie over te brengen. Opmerkelijk in dit verband is dat uit de enquêtegegevens blijkt dat het publiek democratie in de EU belangrijk vindt, maar dat dit niet zijn grootste bezorgdheid is.

Voor deze uitdagingen bestaan geen eenvoudige oplossingen, maar de enquêteresultaten omvatten wel de volgende belangrijke implicaties voor het debat over de toekomst van de EU.

Verdeeldheid bij de elite over de toekomst van de EU creëert ruimte voor nieuwe ideeën en visie

De EU-politiek is overgestapt van een periode waarin het bemiddelde tussen een integratiegerichte politieke klasse en een af en toe sceptisch publiek naar een periode met een meer gemengd beeld bij het publiek en de elite. De twee grootste beleidsuitdagingen van het afgelopen decennium – de eurozone en de vluchtelingen crisis – werden versterkt door hetzelfde probleem: een partieel integratieproces, met een Europese muntunie zonder fiscale unie en het opheffen van de interne EU-grenzen zonder een gemeenschappelijke EU-buitengrens. Het integratieproces is niet voltooid, maar de weg vooruit – of achteruit – wordt sterk betwist.

Velen in Brussel mogen dan wel overtuigd zijn van een sterkere integratie op langere termijn, maar bij de elite is er geen consensus over de bevoegdheidsverdeling tussen de EU en de lidstaten of over een federalistische visie. Het ontbreken van een meerderheidsstandpunt over de weg vooruit, creëert de noodzaak en de gelegenheid voor een politiek leiderschap dat steunt op een toekomstvisie op langere termijn, als een dergelijk leiderschap daarvoor de politieke ruimte krijgt. Een Europese economie die het beter doet en een relatieve politieke stabiliteit die na dit verkiezingsjaar kan postvatten in Duitsland en Frankrijk – historisch de twee motoren van de integratie – kunnen een kans zijn, die maar één keer in een generatie voorkomt, voor een proces van politieke en economische vernieuwing. Dit lijkt waarschijnlijker na de verkiezing van president Emmanuel Macron in Frankrijk.

Europa moet het ‘meer of minder’-debat overstijgen

Als deel van dit politieke vernieuwingsproces moeten de besluitvormers en leiders binnen de EU erkennen dat er diverse perspectieven zijn voor haar toekomst. Soms werd het debat herleid tot een ongenueerde binaire keuze tussen ‘meer’ of ‘minder’ Europa, oftewel: tussen een losjes gedefinieerde notie van een sterkere integratie en een complete versplintering. De resultaten van de enquête laten zien dat de perspectieven bij publiek en elite veel breder zijn en grotere verscheidenheid vertonen.

Veel respondenten die over het algemeen tevreden zijn met de prestaties van de unie, willen geen extra bevoegdheden overhevelen naar het EU-niveau. Hoewel een substantieel deel van het publiek en de elite zei baat te hebben bij de EU, wilden ze ook dat er bevoegdheden werden teruggeven aan de lidstaten. Dergelijke gevoelens steunen ongetwijfeld op allerlei beweegredenen die serieus moeten worden genomen. Wat de elite betreft, wordt de EU vooral bedreigd door interne politieke uitdagingen, die met name worden aangekaart door populistische en anti-EU-partijen.

Soms werd het debat herleid tot een ongenueerde binaire keuze tussen ‘meer’ of ‘minder’ Europa, oftewel: tussen een losjes gedefinieerde notie van een sterkere integratie en een complete versplintering. De resultaten van de enquête laten zien dat de perspectieven bij publiek en elite veel breder zijn en grotere verscheidenheid vertonen.

Een Europees debat dat de brede houdingen van het publiek niet weerspiegelt of critici geen ruimte geeft, en dat de weerstand te snel verwerpt, zal onvermijdelijk een groot deel van het publiek van zich vervreemden wat de anti-EU-krachten eerder zal versterken dan ondermijnen. Een observator stelt:

‘de overdaad aan consensus in Brussel verstikt het Europese politieke leven’.²⁷ De afgelopen 10 jaar toonden aan hoe de politieke acties van de EU de fundamenten zelf van het politieke leven kunnen beïnvloeden; haar benadering weerspiegelt echter toch nog vaak een ‘beleid zonder politiek’ waar de ideeënmarkt, de echte essentie van de democratie, te vaak werd vervangen door een saaie consensus.²⁸ Echte politieke vernieuwing in Europa vereist een rijker, breder en misschien zelfs conflictrijker debat.

Het publiek gelooft nog steeds in een unie die steunt op solidariteit

Op de lange termijn vereist solidariteit niet alleen een aangepast budget, maar ook een publiek dat erin gelooft. Een gebrek aan solidariteit bij het Europese publiek reduceert de legitimiteit van de EU-instellingen, verlaagt de kosten die de burgers willen dragen om hervormingen door te voeren en wakkert de steekvlammen van een populistische politiek aan. Maar over het algemeen suggereert de enquête dat er bij het publiek en de elite veel steun is voor een unie die steunt op solidariteit. Een meerderheid van elke groep zei dat de EU moet herverdelen. Deze resultaten maken de uitdagingen om een eerlijker, meer samenhangende unie op te bouwen, er niet eenvoudiger op, maar ze benadrukken de overtuiging des te meer dat een unie met daarbinnen veel verschillende niveaus van inkomen en economische prestaties nog steeds moet steunen op solidariteit.

Verdeeldheid bij het publiek is even significant als verdeeldheid tussen staten, en moet via andere strategieën worden aangepakt

De uitdagingen voor Europa zorgden vaak voor polariserende verhalen tussen lidstaten: noord versus zuid, oost versus west, schuldeisers versus schuldenaars. De gegevens uit de enquête tonen echter aan dat de verdeeldheid tussen verschillende groepen binnen het publiek belangrijk en significant is, en voornamelijk wordt gemotiveerd door uiteenlopende opvattingen over identiteit en gemeenschap. Als een dergelijke cruciale breuklijn binnen de EU niet loopt tussen lidstaten, maar wel binnen lidstaten, dan heeft dat belangrijke implicaties voor de manier waarop zij die de EU willen versterken.

Ten eerste impliceert dit dat strategieën voor nieuwe Europese relaties die de nadruk leggen op een gedifferentieerde integratie van staten binnen een systeem ‘met verschillende snelheden’ deze breuklijn die door heel Europa loopt, niet weerspiegelen. Dit suggereert dat er een flexibele benadering nodig is voor een toekomstige integratie die gestoeld is op meer dan een EU-kern en -periferie.

Ten tweede suggereert het dat dergelijke houdingen waarschijnlijk niet alleen door een verbetering van de economische status kunnen worden veranderd; zij die de publieke steun voor de EU willen bevorderen, mogen niet enkel focussen op betere economische vooruitzichten voor de kwetsbare mensen in de samenleving. De opkomst van eurosceptische bewegingen gedurende vroegere periodes van relatieve economische stabiliteit en groei, moeten de mensen er levendig aan herinneren dat percepties van onrechtvaardigheid en relatieve ontbering niet altijd te maken hebben met de onmiddellijke omgeving.

De momenteel vergaande publieke bezorgdheid met betrekking tot het debat rondom identiteitskwesaties, die steeds meer samenvalt met veiligheidsthema’s, zal waarschijnlijk toenemen aangezien Europa meer te maken krijgt met terroristische aanslagen en meer etnische, culturele en religieuze diversiteit. Zoals blijkt uit dit paper zullen populistisch-rechtse bewegingen weerklank blijven vinden bij het publiek als

²⁷ van Middelaar, L. (2017), ‘The three things the EU must do to survive’, *Guardian*, 25 March 2017, www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/25/three-things-the-eu-must-do-to-survive (bekeken op 7 mei 2017).

²⁸ Schmidt, V. A. (2010), *The European Union in search of political identity: Is more Politics the Answer?*, Vienna: Institute for European Integration Research, <https://eif.univie.ac.at/downloads/workingpapers/wp2010-05.pdf> (bekeken op 5 mei 2017).

ze dergelijke bezorgdheden kunnen vertalen in een bredere oppositie tegen de EU. Andere strategieën zullen nodig zijn om meer autoriteitsgezinde kiezers te betrekken en om de immigratiedebatten anders te kaderen zodat de perceptie van een culturele bedreiging wordt afgezwakt.

Recent onderzoek toonde aan dat voorlichting een krachtig instrument is om houdingen tegenover migratie duurzaam te veranderen, en dus verder ontwikkeld moet worden.²⁹ Ondertussen toonden andere studies aan welke effecten ‘issue-framing’ heeft op het vormen en veranderen van houdingen tegenover immigratie. Een recente studie presenteerde voorlichting in allerlei vormen aan groepen die sceptisch staan tegenover immigratie om te testen hoe effectief deze was. De studie ontdekte dat een feitelijk verhaal dat inging op sociale continuïteit en een grote mate van assimilatie van immigranten, effectiever was in het verminderen van bezorgdheden over immigratie dan een verhaallijn die verandering en diversiteit benadrukte en verheerlijkte.³⁰ Dit sluit aan bij de resultaten van vorige studies die bekeken hoe houdingen tegenover immigratie kunnen worden veranderd via publieke voorlichtingscampagnes. Ze benadrukken dat het belangrijk is om het beeld van het publiek over deze onderwerpen op een andere manier proberen te framen (d.w.z. focussen op hoe de informatie over immigratie wordt verpakt en gepresenteerd), met boodschappen op maat van verschillende publieksgroepen, en met het combineren van informatie met persoonlijke verhalen.³¹ Op de langere termijn zullen de leiders van de EU-instellingen, de burgersamenleving en de bedrijfswereld veel meer moeten investeren in het proberen te verkleinen van de kloof tussen hun eigen houding en die van veel burgers op het gebied van identiteitsbeleid en, specifiek, immigratie.

Ondanks alle uitdagingen en het overheersende pessimisme, is Europa nog steeds buitengewoon sterk. De EU blijft politiek stabiel in vergelijking met wat elders in de wereld gebeurt, sommige van haar economieën behoren tot de meest krachtige ter wereld, én tot de meest gezonde, welvarende samenlevingen waar sprake is van gelijkheid. Voor de EU komt het erop aan deze sterke punten te gebruiken en voort te bouwen op de reeds behaalde historische integratiesuccessen op een manier die de economische noden en politieke realiteiten in de komende decennia weerspiegelt. Als de EU wil slagen en bloeien dan moeten haar leiders gedurfd denken en snel handelen, de voorrang geven aan flexibiliteit boven dogma's en met zowel passie als politieke realiteitszin starten met de eerste fase binnen een politiek vernieuwingsproces.

²⁹ Grigorieff, A. Roth, C. and Ubfal, D. (2016), 'Does Information Change Attitudes Towards Immigrants? Evidence from Survey Experiments', London: LSE Institute of Global Affairs, www.lse.ac.uk/IGA/Events/PDF/Siracusa/Ubfal.pdf (bekeken op 10 mei 2017).

³⁰ Kaufmann, E. (2016), 'Assimilation and the Immigration Debate', London: Fabian Society, www.fabians.org.uk/assimilation-and-the-immigration-debate/ (bekeken op 10 mei 2017).

³¹ Crawley, H. (2009), *Understanding and Changing Public Attitudes: A Review of Existing Literature from Public Information and Communication Campaigns*, London: Barrow Cadbury Trust, www.barrowcadbury.org.uk/wp-content/uploads/2012/11/Understanding-public-attitudes-a-review-of-existing-evidence-from-public-information-and-communication-campaigns1.pdf (bekeken op 10 mei 2017).

Appendix

Uitwerking van de enquête

De uitwerking van de enquête begon in juli 2016 door Chatham House-onderzoekers en Kantar Public, met input van partnerdenktanks en -instellingen. De enquête werd voltooid in het Engels en het Frans in november 2016. Het hele vertalingsproces volgde kort daarna voor alle andere talen die werden gebruikt in de enquête. De vragenlijst werd vertaald in elk van die talen en werd driemaal nagekeken.

De meeste vragen werden zowel gesteld aan de steekproef voor het grote publiek als aan deze voor de elite zodat de antwoorden vergelijkbaar werden. De publieksenquête omvatte enkele sociaal-demografische vragen die niet werden gesteld aan de elite (bijvoorbeeld de ervaring met sociale achterstelling). De elitesteekproef omvatte enkele bijkomende beleidsgerichte vragen over de huidige situatie in Europa, die niet werden gesteld aan het publiek (bijvoorbeeld over de EU-aanpak tegenover Rusland).

Land	Talen
België	Frans, Nederlands
Duitsland	Duits
Frankrijk	Frans
Griekenland	Grieks
Hongarije	Hongaars
Italië	Italiaans
Oostenrijk	Duits
Polen	Pools
Spanje	Spaans
Verenigd Koninkrijk	Engels

Publieksenquête

De enquête bij het grote publiek werd uitgevoerd tussen december 2016 en januari 2017 bij een representatieve steekproef van de populatie in 10 Europese landen (Oostenrijk, België, Frankrijk, Duitsland, Griekenland, Hongarije, Italië, Polen, Spanje, en het VK). Minstens 1.000 interviews per land werden online uitgevoerd via Lightspeed Research panels. Er werden quota's toegepast voor leeftijd, gender en regio, en afwijkingen werden gecorrigeerd via poststratificatieweging. In totaal werden 10.195 mensen ondervraagd.

Details over het veldwerk bij het grote publiek

Land	Startdatum	Einddatum	Aantal interviews
België	14/12/2016	06/01/2017	1,002
Duitsland	15/12/2016	06/01/2017	1,003
Frankrijk	15/12/2016	08/01/2017	1,066
Griekenland	15/12/2016	06/01/2017	1,001
Hongarije	13/12/2016	11/01/2017	1,036
Italië	15/12/2016	07/01/2017	1,001
Oostenrijk	13/12/2016	11/01/2017	1,082
Polen	13/12/2016	06/01/2017	1,001
Spanje	14/12/2016	06/01/2017	1,000
Verenigd Koninkrijk	12/12/2016	06/01/2017	1,003

Elite-enquête

De elite-enquête werd uitgevoerd tussen januari 2017 en februari 2017 in dezelfde 10 landen. Het totale aantal geïnterviewde leden bedroeg 1.823 (tussen 160 en 205 per land). De geïnterviewde leden van de elites werden als volgt ingedeeld in vier brede categorieën: politici (lokaal, nationaal, Europees) journalisten (nieuwsredactie), bedrijfsleiders (kleine, middelgrote en grote bedrijven)³² en leiders van de burgersamenleving (ngo's, verenigingen, vakbonden en universiteiten). De enquête werd uitgevoerd via nationale onderzoeksbureaus (meestal agentschappen van Kantar), hoofdzakelijk per telefoon. In sommige landen werden sommige interviews uitgevoerd via een persoonlijk gesprek (Griekenland en Hongarije) of online (Polen). Er werden quota's toegepast op elk van de vier doelgroepen (ongeveer 40-50 per categorie per land) om te zorgen voor een evenwichtige spreiding van de respondentenprofielen over de steekproef.

Details over het veldwerk bij de elite-enquête

Land	Veldwerk Agt.	Startdatum	Einddatum	Aantal interviews	Mode
België	Kantar TNS	16/01/2017	14/02/2017	182	CATI
Duitsland	Kantar EMNID	19/01/2017	13/02/2017	193	CATI
Frankrijk	Kantar Public	13/01/2017	31/01/2017	160	CATI
Griekenland	Kantar TNS	24/01/2017	20/02/2017	203	CATI/CAPI
Hongarije	Kantar TNS	16/01/2017	17/02/2017	205	CATI/CAPI
Italië	Kantar TNS	16/01/2017	07/02/2017	180	CATI
Oostenrijk	Kantar TNS	13/01/2017	24/01/2017	162	CATI
Polen	Kantar Public	20/01/2017	10/02/2017	180	CATI/CAWI
Spanje	Facts Ltd	16/01/2017	21/02/2017	178	CATI
Verenigd Koninkrijk	Facts Ltd	16/01/2017	09/02/2017	180	CATI

Opmerking: CATI = computer-assisted telephone interviewing; CAWI = computer-assisted web interviewing; CAPI = computer-assisted personal interviewing.

³² Zeer kleine bedrijven met minder dan vijf werknemers maakten geen deel uit van de steekproef.

Over de Auteurs

David Cutts is professor Politieke Wetenschap aan de University of Birmingham en associate fellow bij het Europa Programma van Chatham House. Voordien werkte hij aan de University of Manchester en de University of Bath. Hij is bijzonder geïnteresseerd in electoraal en politiek gedrag, partij- en politieke campagnes, politiek en burgerengagement, partijcompetitie en methodes voor het modelleren van politiek gedrag. Hij publiceerde talrijke artikels in toptijdschriften, waaronder het *American Journal of Political Science*, het *Journal of Politics*, het *European Journal of Political Research* en het *British Journal of Political Science*. Vanaf juli 2017 wordt professor Cutts co-hoofdredacteur van de *Political Studies Review*.

Matthew Goodwin is professor Politieke Wetenschap aan de University of Kent, visiting senior fellow bij het Europa Programma van Chatham House, en senior fellow bij *The UK in a Changing Europe Initiative*. Hij is bekend voor zijn werk rond Brittannië en Europa, radicalisme, immigratie en euroscepticisme. In 2010 werd hij benoemd tot hoogleraar Politieke Wetenschap aan de University of Nottingham. Hij ontving ook een ESRC Knowledge Exchange Fellowship en werkte 12 maanden als voltijds gedetacheerde in een centrale overheidsdienst rond extremisme en integratie. In 2015 werd hij benoemd tot professor Politiek aan de University of Kent. Zijn meest recente boek is *Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union* (CUP, 2017), met als co-auteurs Harold Clarke en Paul Whiteley.

Thomas Raines is research fellow bij Chatham House, verantwoordelijk voor het Europa Programma. Voordien werkte hij in de Strategy Unit van het Foreign & Commonwealth Office in Londen. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar de relatie van het VK met de EU, het Britse Buitenlandbeleid, en de houding van het publiek tegenover internationale zaken. Hij is de auteur van een aantal Chatham House research papers, waaronder *Internationalism or Isolationism?* (2015); *Europe's Energy Union* (2016), with Shane Tomlinson; en *UK Unplugged? The Impacts of Brexit on Energy and Climate Policy* (2016), met Antony Froggatt en Shane Tomlinson.

Woord van dank

Dit onderzoeksrapport was niet mogelijk geweest zonder de genereuze steun van de Stiftung Mercator, de Robert Bosch Stiftung, de Koning Boudewijnstichting en de ERSTE Stiftung.

In het bijzonder willen de auteurs dank betuigen aan Rana Islam en Ann-Kristin Montino (Stiftung Mercator); Jacob Düringer (Robert Bosch Stiftung); Stefan Schäfers (Koning Boudewijnstichting); en Robin Gosejohann en Marianne Schlögl (ERSTE) voor hun steun en advies gedurende het hele project.

We zijn ook erkentelijkheid verschuldigd aan Nicolas Becuwe, Sophie Goudet en Chris Hanley (Kantar Public) voor hun hulp en advies bij het ontwerpen en uitvoeren van de enquête.

Daarnaast danken we ook Janis Emmanouilidis en Yann-Sven Rittelmeyer (European Policy Centre); Jana Puglierin (DGAP); Salvador Llaudes (Real Instituto Elcano); Eleni Panagiotarea (ELIAMEP); Krzysztof Blusz (WiseEuropa); Riccardo Alcaro (Istituto Affari Internazionali); Péter Krekó (Political Capital); Almut Möller (ECFR Berlin); Alexander Mattelaer (Egmont); Edit Inotai (Centre for Euro-Atlantic Integration and Democracy (CEID)) en Paul Schmidt (OEGFE) voor hun verdienstelijke bijdrage in de loop van dit project. We danken ook alle andere deelnemers aan de workshops en de geïnterviewden in Brussel, Berlijn en Londen.

Bijzondere dank zijn we verschuldigd aan Robin Niblett, Quentin Peel, Nick Bouchet en Angelos Chrysosgelos van Chatham House voor hun advies en opmerkingen over vroegere versies, en aan twee externe peerreviewers. Onze dank gaat ook uit naar Michael Tsang en Jake Statham voor het redigeren van het rapport, naar Antoine Pennewaert, Caroline Van Keeken, Anneke Denecker, Colette Vittet, Barbara Maya en Lorand Bodo voor hun hulp bij de vertaling, Jason Naselli en Jenny Williams voor hun hulp bij de redactie en de outreach, en naar Autumn Forecast van Soapbox voor de grafische vormgeving.

Tot slot danken we Georgina Wright en Alina Lyadova van het Europa Programma van Chatham House voor al hun hulp en steun tijdens de hele duur van het project.

Independent thinking since 1920

ERSTE Stiftung

Robert Bosch Stiftung

**STIFTUNG
MERCATOR**

Chatham House, het Royal Institute of International Affairs, is een onafhankelijke denktank in Londen. Duurzaam helpen bouwen aan een veilige, welvarende en rechtvaardige wereld, is onze missie.

Alle rechten voorbehouden. Geen enkel deel van deze publicatie mag worden gereproduceerd of doorgestuurd in eender welke vorm of drager, elektronisch of mechanisch met inbegrip van fotokopiëren, opnemen of eender welk systeem voor opslag en terugvinden van informatie, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbenden van de auteursrechten. Gelieve u voor alle aanvragen te richten tot de uitgevers.

Chatham House formuleert geen eigen mening. De opinies in deze publicatie vallen onder de verantwoordelijkheid van de auteur(s).

Copyright © The Royal Institute of International Affairs, 2017

Coverfoto: Presidentskandidaat Emmanuel Macron ontmoet werknemers van een Whirlpoolfabriek in Amiens op 26 april 2017. De arbeiders protesteerden tegen plannen om de fabriek te verplaatsen naar Polen.

Fotocredit; Copyright © Nicolas Kovarik/IP3/Contributor

ISBN 978 1 78413 229 3

Deze publicatie is gedrukt op gerecycleerd papier.

The Royal Institute of International Affairs
Chatham House
10 St James's Square, London SW1Y 4LE
T +44 (0)20 7957 5700 F +44 (0)20 7957 5710
contact@chathamhouse.org www.chathamhouse.org

Charity Registration Number: 208223